

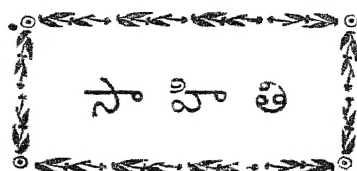
సాహితీ

తల్లావజ్జుల శివశంకరశాస్త్రి సంపాదించినది

సాహితీసమితి
శ్రీ తెనాలి శ్రీ

చందా రూపాయిన్నర: సంచిక పాఠశాల.

మేలుకొలుపు

కా. వెంకటసుబ్బయ్య

నీడములు నీడి కలకల నిస్వనములఁ
 గొలుచున్నది మేతకై పక్షికులము;
 'కొక్కురోకో' యటంచు గుక్కుటముకూసె;
 ఇంక నిద్దురమేలుకోవేమి, విప్ర ?

ప్రాగ్దిశానల సస్వతాగ్రమునఁ జొచ్చి
 భూమి సుకీర్ణ సావకోద్యుత శిఖలు;
 తర్పణాదిక నిరతులై తరలినాను

ప్రవృత్తగళముల సీరముల్ వేగపటచి
 పోవుచున్నారు కృషికులు పొలములకును
 బాపడా, మోములునుగింక బాపరాదె?

ప్రాతరనిల తరంగ సంపదలఁదోగి
 పారవశ్యము నొందితో బ్రాహ్మణుండ ?
 అటచు చున్నవి లేగ లంబా యటంచు
 పాలు పితికెడి వేళాయె మేలుకొనుము!

ఖరకరుండిదె సోరణగండ్ల నుండి
 స్వర్ణ రోచిర్మయూఖముల్ పటపదొడగె
 చిన్నికూతురు భారతి చేయిబట్టి
 లేపు చున్నది, నిదురజాలింపు మయ్య ! .

అ రి సె ము క్క-లు

వజ్ర బాబురావు

౧

మా నాన్నకు నేను పెద్దకుమార్తెను.
నేను పుట్టిన దే.డో రోజునే మాఅమ్మ
బాలింత రోగము వచ్చి చనిపోయింది.
ఆమె పోయిన పదమూడోరోజునే మా
నాన్న మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. నాకు
బుద్ధి తెలిసేటప్పటికి మాసవతి తల్లికి
ముగ్గురుబిడ్డలు పుట్టినారు.

నాకు షడేళ్ళు వచ్చేదాకా మానా
న్న నాపెళ్ళిమాట తలపెట్టలేదు. మా
అమ్మ పడకదే చెప్పడముచేత ఇక
సాగదని వరదీకోసము వెతకడము స్త్రా
రంభించినాడు. సంవత్సరము తగిన
సంబంధము కుదిరిందికాదని ముగిసిన
సంవత్సరము వైశాఖమాసములో చె
య్యమచ్చున నాడు. నాకునా
వైశాఖములో మాసవతితల్లి ఖాయిలా
పడ్డది: నాలుగు నెలలు మంచాన పడి
తీసుకొన్నది. ఆఖాయిలాలో ఆమెకు
వచ్చేప్రాణము పొయ్యేప్రాణముగా వుం
డేది. చాలామంది వైద్యులను తెచ్చా
రు, చాలా మందులు వాడినారు. అం
దులో భూతవైద్యులు తతంగాలూ, తం
తులూ చేశారు. వేటివల్ల రోగము
తిరిగిందికాదు. గరళముకూడా చివరకు
వాడినారు. కొన్నాళ్ళకు నమ్మదిగా జ
బ్బు నిమ్మలించించి. ఆమె ఖాయిలాలో
వుండగా నాపెళ్ళిమాట ఎవరికి జ్ఞాపక
మున్నది? ఇంటికి చూడవచ్చినవారితో

మాఅమ్మమ్మమాత్రము మాసవతితల్లి
జబ్బు ఇంట్లో ఇబ్బందులూ చెపుతూ
నాపెళ్ళియిబ్బందికూడా వాటితో కలు
పుతూ వుండేది. వైశాఖమాసములో
వీలుపడ్డది కాదుగదా అని మాఘమా
సములో తప్పకుండా వివాహము చేస్తా
నని అన్నాడు మానాన్న. 'ఏమాసము
లోనైనా డబ్బుఖర్చుచేసి వివాహము
చెయ్యవచ్చును, గాని మ్యాతిగతులకు
తగిన సంబంధము దొరకవద్దా?' అనే
వాడు మానాన్న చాలాసార్లు. ఏనో
వ్యవహారాలపొడ ఆయనదగ్గిరికి వచ్చిన
ప్రతివారూ, 'బాబూ, అక్కడ సంబం
ధమున్నది, ఇక్కడ సంబంధ మున్నది,'
అన్నచోటికల్లా కబుర్లు వంపి మానా
న్న విచారిస్తూ వుండేవాడు. 'ఈసంవత్స
రము మేము చెయ్యదలుచుకోలే,' దని
కొందరూ, 'అంతవారితో మేము వి
య్యపొందగలమా?' అని మరికొంద
రూ, 'మాఘమాసానికి తూగి రాలే,'
మని ఇంకో కొందరూ ఇచ్చే జబాబు
లు వస్తావుండేవి. ఈరాయబారాలతో
మాఘమాసము సగపడ్డది. వరుడు ఎ
క్కడా దొరకలేదు. నాకప్పటి వస్త్రా
డేళ్ళు నిండినవి.

నన్ను కూసినవాళ్ళందరూ, 'ఇంత
కా ఈపిల్లకు కన్నెచెర వదిలిందికా'
దనేవాళ్ళు. నేను కాస్త కాలుపొడుకు

దానను. 'పెళ్ళిఅయిందా?' అనేమాట అడగకుండా చాలామంది నన్ను చూసి, 'కాపరానికి వెళ్ళిందా? లేక ఈయేడు పంపుతారా?' అని మావాళ్ళతో అనే వాళ్ళు. ఇంట్లో మాఅమ్మమ్మగారి యెక్కువయింది 'ఇక అమ్మాయికి వివాహము చెయ్యకపోతే ఎలాగు?' అని మానాన్న స్నేహితులూ, మట్టాలూ అన్నారు. ఆయన కేవలం 'చిందికాదు' 'ఎక్కడైనా వరుడు దొరికితే బాగుండును!' అని నిట్టూర్పు విడిచినాడు మానాన్న. చివరకు మావూరిదగ్గర గ్రామములో ఒకసంబంధము కుదిరింది. ఎక్కువ కట్న మిస్తావనే టప్పుటికి ఒక గృహస్థు తనకుమారునికి నన్ను వివాహము చేసుకోవడానికి ఇష్టపడ్డాడు!

పెళ్ళికొడుకు కుడిచేదాకా నాకూ మనశ్శాంతి లేదు. 'వైశాఖమాసము లోగా సంబంధము కుదిరితే సరే; లేక పోతే దోవనుపొయ్యేవాడినిపిలించి నాలుగేకరాలు గట్టుపెట్టి ముడివేస్తా!' అని మానాన్న ఒకసారి అన్నప్పుడు నాప్రాణము చిప్చక్కుమన్నది. ఎటువంటిభర్త నాకు రాసిపెట్టివున్నాడో అని నాకు దిగులుగా వుండేది. కుదిరిన పెళ్ళివారికి భూవసతి కలదనీ, కరిణీకము వున్నదనీ తెలిసి లోలోపల సంతోషించాను.

అటువంటివాత, పెళ్ళికొడుకు ఎలా వుంటాడో అని ఆందోళన! పెళ్ళివారి ఘట్టాలూ, వారిస్థితిగతులనూ గురించి మావాళ్ళు చెప్పుకుంటూవుంటే నేను గదిలోనో, గోతాలమెట్టుచాటునో, నిద్రపోయే దానివలెనోవుండి వింటూవుండే

దాన్ని. పెళ్ళికొడుకుగారిపై తవిన్నా ఇంకా వివవలెననే వుండేది.

మాఅమ్మమ్మ నన్ను పెంచుతూ మాయింట్లోనే వుండేది, ఆమె పెళ్ళికొడుకును గురించి మానాన్న మాట్లాడుతూ, "అయితే నీకుడు స్వామివారి రథోత్సవమునాడు గుర్ర మెక్కివచ్చినవాడేనా బల్లడు?" అని అన్నది. ఆతిసవాళ్ళలో ఆయన. చూచాడు, గాని ఆయన పెళ్ళికొడుకు కృతాడని నాకేమి తెలుసును? తెలిస్తే బాగా చూచేదామే అనుకోవచ్చును. అయినా అప్పుడు చూసిన జ్ఞాపకము కొంచెముగా వున్నది ఆయన పుక్కు, నోరు, కళ్ళు, చెవులు, ముందరిజుట్టూ జ్ఞాపకము తెచ్చుకోవడానికి చాలా ప్రయత్నము చేశాను.

పెళ్ళిలగ్గము ఆరోజు కారోజుకు దగ్గిరికి వస్తున్న కొద్దీ మాయింట్లో పెళ్ళి పనుల అడావడీ హెచ్చుంది. మూక శువుల కొట్టాలన్నీ బాగాచేశారు. దొడ్డినిండా పెద్దపందిరి వేశారు, అప్పడాల, వడిమాల, పచ్చళ్ళు, ఊరగాయలూ, తయారయినవి పప్పులు, బియ్యాలూ, రికరకాలుగా తయారుచేయించి మటయింట్లో బిడారు వేశారు. పెళ్ళిరోజుల్లో వర్షము వస్తుండేమో అని గాడి పొయ్యి సావడిలో తవ్వినారు. ఇంకా పెళ్ళి అయిదాడు రోజులున్నదనగానే వంట అక్కడే చెయ్యడము ప్రారంభించారు. వివాహము రెండు మూడు రోజుల్లోకి వచ్చేటప్పటికి మామట్టాలంతా బళ్ళెక్కి వచ్చారు. గంటల

చప్పుడయినప్పుడల్లా. వాకిట్లోకి వెళ్ళి చూచేదాన్ని. వచ్చిన చుట్టలతో మా పెద్దమండువా యిల్లంతానిండిపోయింది. వెళ్ళికి కొత్తబట్టలు, పోకచూర, లవంగాలు ఇంకా ఏవేవో సామగ్రిలు మాతాత గుంటూరునుంచి తెప్పించినాడు. మానాన్నగది ఆమూటలతో నిండిపోయింది. కొట్టుపెత్తనము మా సవతితల్లిగారి అన్నది.

రేపులగ్గు మనగా మావాళ్ళు నన్ను వెళ్ళికూతురిని చేశారు, మరి ఎద్దరిని తోడు వెళ్ళికూతుళ్ళను చేశాడు. నా నొసట కళ్ళాణపు బొట్టు, బుగ్గను చుక్క, కాళ్ళకు సారాణి పెట్టినాడు. మాపూరి మేళగాళ్ళు వాయించినారు. మాచుట్టలు పోరలు, రూపాయలు, ఉంగరాలూ పదివించారు.

వెళ్ళికూతురిని చేసిననాటి నా యంకాలము మా మేనత్త, అమ్మమ్మ, మరోముసలమ్మా అరిసెలు వండుతూ వున్నారు, అక్కడికి వెళ్ళి నేను పీటమీద కూర్చుని. వాళ్ళతో కబుర్లు చెప్పతూ అరిసెచుక్కలు తింటున్నాను. మామేనత్తకొడుకువచ్చి నాసరసను నిలవబడ్డాడు. “అత్తా, రాముడికికూడా ఒక అరిసె ఇయ్యి, తింటూవుంటాడు,” అని నేనొకపీట చూపించాను. మాలత్ర అరిసెయిస్తూ, “మా రాముడింకా రెండేళ్ళు పెద్దవాడైతే మానుందరికి మొగుడయ్యేవాడే!” అన్నది. మామేనత్త కొడుకు నాకంటే ఏడ్వర్థము పెద్ద, నాయెత్తు వుంటాడో

వుండడో, నేనెప్పుడూ వరసలాడుతూ వుండేదాన్ని. రామ్మడు నాసరసపీట మీద కూర్చుని అరిసె తింటూవుంటే నాచేతి కంటిననెయ్యి అతని బుగ్గలకు పూసి, “రాముడా, నీవునాకు మొగుడువయ్యేవాడవు కాబోలు!” అన్నాను. “చూడవే అమ్మా, నెయ్యి రాస్తుంది! దీనికి బొత్తుగా భయము లేదు. పెళ్ళి కొడుకుతో చెప్పతానుండు!” అన్నాడు. మౌలమ్మమ్మ మాలత్రమాటకు, “బ్రహ్మలిజితము గదా!” అన్నది. కొంతసేపు ఎవరూ ఏమీ మాట్లాడలేదు. నేను అరిసెవంట చూస్తూవున్నాను. ఇంతలో వాకిట్లో ఎద్దులగంటల చప్పుడయింది. “వెంకమ్మమ్మ వచ్చిందేమో చూడు,” అని మాలమ్మమ్మ అన్నది. “రాముడా, తిన్నది చాలుగాని, వాకిట్లోకి వెళ్ళి చూతాము, రా,” అని చెయ్యి పట్టుకొని అతనిని లాక్కుపోయి వీధి గుమ్మము దగ్గర నిలుచున్నాను. మా వెంకమ్మమ్మ పిల్లలూ బండి దిగినారు. బండి దిగుతు నే మాలమ్మ, “ఏంరాముడా, వెళ్ళి కూతురికి తోడుజవానువా యేమిరా?” అన్నది. “నుండరిని వెళ్ళికొడుకుకు అప్పజెప్పేదాకా నేనే కావలి ఎవరూ ఎత్తుకు పోకుండా!” అన్నాడు.

“మంచి బంటోతు అక్కయ్యా!” అన్నాను.

నేను నిద్దరలేచేటప్పటికి ఒకటే అడా వడిగా వున్నది. వారిని వీరిని బిగ్గరగా

పిలవడముతో అప్పటికే చాలామంది గొంతులు బ్రంగులుపోలువవి. 'పొయ్యి మండి పోతున్నది, చద్దివణ్ణాలకు బియ్యము కొలిపించండి, బాబూ!' అని వంటబ్రాహ్మణులు అంటున్నాడు. మా మామ మానాన్నతో, 'పొద్దెక్కుతున్నది భజంతీలను రమ్మని, పూళ్ళో మనపాళ్ళను నలుగురినీ పిలిచి రా. పెళ్ళి వారు పూళ్ళోకి వస్తే వారికోసం వెళ్లడానికి తర్వాత తీరకు — బుచ్చమ్మ పూళ్ళోపేరంటం పిలవడానికి తొందరగా బయలుదేరు!' అని మానవతి తల్లితో కూడా అన్నాడు. కొంచెంసేపటికి మానాన్నా, అమ్మా, ఇంకాకొంతమంది మేళముతో కలిసి భోజనాలకు పిలవడానికి ఊళ్ళోకి వెళ్ళినారు.

లగ్నపత్రిక పురోహితుడి చేతికిచ్చి ఆకిందటి సాయంకాలమే పెళ్ళివారి పూరికి పంపినారు. పెళ్ళివారు రావలిననవేళ సమీపిస్తున్నది. మామ చాకలివాడి నొకడిని పిలిచి, 'నరే, పెళ్ళి వారెంతదూరము వచ్చారో చూసిరారా,' అని పంపినాడు.

నేను దొడ్లో అరుగుమీద కూర్చుని మొఖము కడుక్కొంటున్నాను. వీధిసావట్లో మామామ ఎవరితోనో పెద్దపెట్టున కేకలు వేస్తున్నాడు. పనులు చేస్తూవున్న వాళ్ళంతా ఎక్కడికనులు వ్రేక్కుకొని విడిచిపెట్టి అంతా సావట్లోకి వరుగెత్తారు. వంట చేస్తున్న బ్రాహ్మణుల నన్ను చూసి, 'అమ్మా, కుక్కలు కాకులూ రాకుండా చూడ'మని చెప్పి, చెయ్యి కడుక్కొని, సావట్లోకి వెళ్ళినాడు. నేను మొఖము తుడుచుకుంటూ

పుండగా వంటాయన తిరిగి గాడిపొయ్యి దగ్గరికి వెళ్ళి, గంట తిప్పుతూ, 'ఎంత పని జరిగింది! ఎంతసాహసము!' అన్నాడు. ఏదో దొంగతనము జరిగింది అని నేననుకొని, 'ఏమిటండీ?' అని అడిగాను.

'లగ్నపత్రిక తీసుకువెళ్ళిన బ్రాహ్మణుడు వచ్చాడు. పెళ్ళివారు లగ్నానికి రామన్నారట!'

'ఏమైనా ఆట కం వచ్చిందా?'

'ఆట కంలేదు, వాళ్ళబొందా లేదు.'

మిఠులయ్య మామగారితమ్ముడు సీమకు వెళ్ళి వచ్చిన వారితో కలిసి భోంచేశాడట. అందుచేత మిమామకు, ఆయననుబట్టి మిమామ వెలిట, స్నాతకము చేసుకుని లగ్నానికి బయలుదేరడానికి సిద్ధముగా వున్నది. శృంగేరిలో ఈసంగతి చెప్పారట. అందుమీద ఈసంబంధము మాకక్కర లేదన్నారట. పెళ్ళివారు. వీటలమీది పెళ్ళిళ్ళు పాడుచేసే ముండాకొడుకుల మాటలు పట్టుకొని ఈ వె్రి ముండావాళ్ళు సంబంధం మానుకోవడ మేమిటి?—పాపము, బ్రాహ్మణుల ఎంత ప్రయత్నము చేసుకొన్నాడు! ఇంటినిండా చుట్టాలు దిగినారు. ఊళ్ళో భోజనాలకు చెప్పివచ్చారు. వంట లవుతూ వున్నవి. నట్టెట్లో పుట్టి మునిగినట్టయింది!'

నాకేమీ తోచిందికాదు. పెళ్ళి ఇలా ఆగిపోతుందని ఎవరనుకొన్నారూ! సంగతి ఏమిటో చూతామని సావట్లోకి వెళ్ళాను. సావడినిండా జనము మూపున్నారట. మామామ కేకలు వేస్తూ ఇటూఅటూ తిరుగుతున్నాడు.

ఆయనవంటినిండా చెమటపట్టింది. కొంచెము బొర్రకలవాడు కావడముచేత మామామ రోజుతున్నాడు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ నిశ్చేష్టులై నివబడ్డాడు. మా నాన్న ఖిన్నుడై స్తంభము ఆరుకొని, గడ్డము చేతితో వట్టుకొని, ఆలోచిస్తూ కలుచు పోతున్నాడు.

‘సూరయ్యా, నీ కలా ఆలోచిస్తే కార్యము కాదు. అదొంగముండా కొడుకులు రా మన్నారని కార్యము మానుకొంటామా యేమిటి! వాళ్ళ మొఖముమీద కొట్టివట్టు ఈలగ్గము వేళకే వివాహము చేయించకపోతే ని యోగపువాణ్ణికాను!’ అన్నాడు మా మామ.

ఆమాటలు విని మామామకు మతిపోయిందనుకొన్నాను. పెళ్ళికొడుకు లేకుండా పెళ్ళి, ఎలాజరుపుదామని ఆయనపుద్దేతోమోలని నేను ఆశ్చర్యపడుతూ వున్నాను.

‘సూరయ్యా, చేసినదని వ్యర్థమవుతుంది. నలుగురిలోనూ నామోషీ! ఇప్పుడు పిల్లకు పెళ్ళి జరగకపోతే, పిల్లకేదో వంకని కలుగు నోళ్ళలో పడుతుంది. అనక పస్తాయించిన లాభము లేదు! నామాట విను. రాముడికి నుందరికీ ఏడ్వర్థమువారి వున్నదిగదా. వాడికితలంటి నీళ్ళుపోసి, స్నానము కానివ్వండి. కదమూడు ఘడియల పై చిలుకు దివ్యమైన లగ్నముంది. ఆలగ్నానికి ముడి పెట్టదాము!’ అన్నాడు మామామ.

మానాన్న ముఖముకేసి చూస్తూవున్నాను. ఆయన ముఖానికి తెలివి వచ్చింది.

‘సరే, జరుపుదాము,’ అన్నాడు. నేను ఇట్లా అట్లా చూచేటప్పటికి నా పక్కనే గోడ కానుకొని మాబావ నిలుచున్నాడు. ఆయనను చూచేటప్పటికి నా కెక్కడలేనిసిగ్గువచ్చింది. తొందరగా దొడ్లోకి వెళ్ళుదామని బయలుదేరేటప్పటికి మాబావ నాకొంగువట్టుకొని, ‘ఎక్కడినించి వచ్చిదేసిగ్గు?’ అన్నాడు. ఇంతలో మామామ ఆయనను చూసి, ‘పురుషోత్తం, మరదలితో తర్వాత సరసాలాడవచ్చుగాని ముందరిదిరా!’ అన్నాడు. ఒక్కపరుగున నేను గదిలోకి వెళ్ళిపడ్డా!

3

నేను మంచముమీద పడుకొని గోడమీద సావిత్రి సత్యవంతుల బొమ్మ చూస్తూ వున్నాను. కొంచెము సేపటిలో నాకు కునుకు వట్టింది.

మెళుకువ వచ్చి నేను కళ్ళు తెరిచేటప్పటికి మానవతితల్లి నన్ను చేతితో తట్టుతూ, ‘నుందరీ, ఇక్కడున్నావలే! లేచి రా, తలంటి నీళ్ళుపోస్తారు. గారి పూజ చేతువుగాని,’ అన్నది.

కొంతసేపటికి మామామ నన్నొత్తట్టగా కూచోబెట్టి, సావట్లోకి ఎత్తుకొని వెళ్ళాడు. సావడినిండా జడము కూర్చున్నారు. అడవాళ్ళంతా ఒకచోట నిలబడి వున్నారు. ఇద్దరు బాగ్‌వాల్సు మంత్రాలు చెప్పతూ కొత్తబట్ట అడ్డముగా పట్టుకొని నిలుచున్నారు. నాకా పొద్దున జరిగినదేమీ జ్ఞాపకము లేదు.

అయితే పెళ్ళికొడుకు ఏలావుండో చూతా మనుకొన్నాను. మాయిద్దరికీ మధ్య అడ్డముగా వున్న బట్టలోనుంచి పెళ్ళికొడుకు రూఢి రేఖలు కనబడలేవేమో అని ప్రయత్నము చేసి చూచాను. కొంతసేపటికి లీలగా ఆకారము కనబడ్డది. మరికొంతసేపటికి అడ్డముగా వట్టి నబట్ట చప్పున తీసివేశారు పెళ్ళికొడుకును చూచేటప్పటికి మామేనల్లకొడుకే! నాకు చాలా ఆశ్చర్యము వేసింది నేనింకా నిద్రోహితు వున్నానేమో అనుకున్నాను. ఇలా అనుకొని ఒక మాటు కళ్ళుతూచుకునే టప్పటికి పెళ్ళికుమారుడు లేచి నాకంతాన మంగళ సూత్రము కట్టినాడు. నాకు నిద్రపట్టక ముందు జరిగిన సంగతులన్నీ జ్ఞప్తికివచ్చినవి.

ఆరాత్రి స్థానిపాకము చేయించారు. తలవంచుకొని కూర్చున్నంతసేపూ పెళ్ళికొడుకును నఖశిఖరవ్యంతము చూస్తూనే వున్నాను. అదివర కున్నట్టు తేరువారు; పెళ్ళికొడు కయిన దగ్గరనుంచీ ఏమో వింతగా కనబడ్డారు.

మరునాడు మేజువాటి. మేమిద్దరము పూలబంతు లాడినాము. ముత్తైదలు పాటలు పాడినారు. బోగము మేళము వాడప్రన్నది. నామనస్సు వీటిమీద లేనేలేదు. పెళ్ళికొడుకే నాహృదయమంతా ఆక్రమించుకొన్నారు.

ఆరాత్రి ఆపోసనము అయిన తర్వాత నేను పెళ్ళి దొడ్డి అరుగుబాద కూర్చున్నాను. అక్కడయెవ్వరూ లేదు.

ఇంతలోకే ఎవరో నాదగ్గరికి వస్తున్నట్టు తోచింది. తిరిగి చూసేటప్పటికి పెళ్ళికొడుకు నాదగ్గరిగావచ్చి నిలుచున్నాడు! నేను లేవబోయినాను.

‘ఏం, పెళ్ళికొడుకును అయినానా లేదా!’ అని నవ్వుతూ అన్నారు. సిగ్గుపడి పరుగెత్తినాను.

౪

తర్వాత చాలా కాలమునకు కావరానికి వెళ్ళినాను. మా అత్తగారు ఒక నాడు అరిసెలు వండుతూవున్నది. నేనామె దగ్గరగా కూర్చుని తింటున్నాను. ఇంతలోకే మా నాడు సావట్లోనుంచి చప్పునవచ్చి నన్ను చూసి, ‘నాకుకూడా అరిసెముక్కలు పెట్టించవూ?’ అన్నారు.

నేను కూర్చున్న చోటునుంచి వెంటనే లేచాను. చేతిలో అరిసెముక్క కిందపడ్డది. నేనక్కడి నిలవక సావట్లోకి వెళ్ళినాను, వారు నావెంటనే సావట్లోకివచ్చి, ‘బుగ్గలకు నెయ్యిరాస్తావా యేమి?’ అన్నారు.

పెళ్ళినాటి సంగతి జ్ఞాపకమువచ్చి నాకు నాకు చాలా సిగ్గువేసింది. అరిసెలు వండవలసివచ్చినా, తినవలసివచ్చినా ఇప్పటికీ నాకు అపరిమితమైన సిగ్గు! ఇంతలో వారు నాదగ్గరకువచ్చి, ఏమేమో నెమ్మదిగా నాచేవిలో అన్నారు. ఆమాట లేవీ నాబుర్ర కెక్కలేదు. ఈస్థితిలో మావారి బుగ్గలకు అక్రయత్నముగా నాచేతిజడ్డు అంటింది!

ఆత్మ సమర్పణము

పెద్దిభట్ల పూర్ణశర్మ

ప్రణయబుధాననీయగఘ్నిపద్మములకు
నాదుహృదయంబుబంధించినాను నాథ!
నాసమస్తము నీదర్శనార్థ మొసఁగి
వేణుగాన విశారదా, వేడుచుంటి

మున్ను కలరెందఱోనాకు ముఖ్యులనుచు
దలచి యుంటినిగాని యీతరుణమందు
నెవ్వరికిఁ గాకపోతి నీవే గ్రహింపు!
వేణుగాన విశారదా, వేడుచుంటి.

గోకుల వసింపు నాబంధుకోటియెల్ల
దూరుఁజాలినిగాఁ జేసినారు నన్ను !

హృదయవేదన నాఝుకో నెంచి నాథ,
వచ్చితిని జేర నీపాద వజ్ర యుగము!

నాకు సర్వమ్ము నీ వని నమ్మియుంటి
అంతటనునీదు సౌందర్య మరయుచుంటి
న్యాయమని యేదితోచిన నదియొనర్పు
మకట! పౌమ్మనియానతీయకుమునాథ!

వేణుగాన విశారదా, వేడుచుంటి
నాసమస్తము నీదర్శనార్థ మొసఁగి
ఒక్కవిముసము నినుఁ జూడకున్న నాథ,
ప్రాణములుస్థావములనుండి పట్టువదలు!

చేసుకొన్నవారికి చేసుకొన్నంత

నోరి సరసింహం

౧

“నేను త్వరగా వెళ్ళవలె ననుకుంటు
న్నట్టుగానే దోపలో అన్నీ ఆలస్యాలే
జరుగుతున్నవి. ఎద్దనదిలించిపోనీ!” అని
బండివాణ్ణి తొందరపెడుతూ ఒంటెద్దు
బండిఎక్కి విశ్వనాథమరోడ్డున పోతుం
డెను. బండివాడు ఎద్దుచు త్వరగానే
ఛోలుతున్నాడు. ఇంతలోనే ఒక పెద్దమ
నిషి విశ్వనాథంగారితో అత్యవసరమైన
సంగతిమాట్లాడవలెననిబండిఆపించాడు.

ఆ వెనకటిరోజే విశ్వనాథము పని
మీద బెజవాడ వచ్చాడు. పనిఇంకా
పూర్తికాలేదు. కాని ఇంటివద్దనుంచి
భార్యను పాముకరిచిందనీ తీవ్రంగా
రావలసిందనీ టిలిగ్రాం రావడమువలె
ఆయన ఈరోజే తన సామాను సర్దు
కొని ఇంటికి పర్యాణమైనాడు. బండి
దొరకక కొంతసేపూ రోడ్డుబాగుచే
స్తుంటే మరికొంతసేపూ ఆలస్యంకావ

డంబట్టి రైలు అందుతుందో అందదో అని భయంగావున్నది. భార్యకెట్లాశిష్టాన్ని అనే ఆదుర్దావల్ల మరీపమిలోచకుండాకొన్నది. ఆపచ్చినపెద్దమనిషితో ఏవోనాలుగుముఠలు మాట్లాడి పంపించి బండివాణ్ణి తోలదగి పెట్టినాడు. అతనిదేహము బండిలోవుండేకాని ఆత్మరైలులోవెళ్లి పడవలెనని లేచి లేచిపోతున్నది.

చివరకు బండి రైలుప్రేషనుకు వచ్చింది. రైలు బయలుదేరడానికి ఇంకా పదినిమిషాలే వ్యవధానమున్నదని తెలిసింది. మొదటిగంట పనిపడ్డది. విశ్వనాథం త్వరగా ట్రంకుదింపి బండివాడిచేతులో ఒక రూపాయిపెట్టినాడు. వాడు సొదగ్గర చిల్ల లేదని రూపాయి తిరిగి ఇచ్చి డబ్బుకు తొందరపెట్టాడు. అక్కడ ఎవరినడిగినా చిల్లర లేదన్నారు. కాలము పరుగెత్తుతున్నది.

“అయితే టిక్కెట్టు తీసుకొని నీబాడుగ నీకిస్తాను. వె బడిరాకొస్తా”, అన్నాడు విశ్వనాథం.

“నేనీ వంటెన ఎక్కివచ్చేందుకువీలుకాదండీ. అలాదాకా ఎదురుబాటు. ఇతర బాడుగలు మించిపోతవి” అని బండివాడు ఇబ్బంది పెట్టాడు.

అప్పుడాడున పళ్ళు గొణువడికి కంఠపట్టించి చిల్లర తెచ్చి బండివాడికిచ్చి పంపాడు.

ట్రంకు చాలా బరువుగా పండి విశ్వనాథం బలహీనుడు, వంటెనదాటి పెట్టేమోనుకు పోలేడు. తేనేతుట్టేమీద ఈగలవలె పొర్లరు పెట్టెచుట్టూ

ముగిసారుకాని అందులో ఒక్కడూ అర్ధరూపాయి తక్కువకు తేనన్నాడు. జూరని వాళ్ళకు తెలుసు. ఎన్నడూ లేనిది ఇంతకూలి ఇవ్వడ మిట్టమాలేక విశ్వనాథం కొంత అనుమానించాడు. పావలా, అణాలు, ఏడణాలు... రాలమన్నాడు అర్ధరూపాయికి దమ్మిడితక్కువైతే రామన్నాడు. సరేనని ఒప్పుకొని ఒకణ్ణితెచ్చున్నాడు. కాకు తెచ్చుంటే నాకు తెచ్చుంటుంటే ఇటులాగి అటులాగి వాళ్ళు కొంత అలస్యముచేశారు.

టిక్కెట్టు ఇచ్చేవోట ఎవ్వరూలేదు. టిక్కెట్టుకు అన్యం కాదుగదా అని విశ్వనాథం సంతోషించి అడాపుడిగా “గుంటూరి ఏక టిక్కెట్టు!” అని అడిగినాడు. టిక్కెట్లచ్చేవాడు. “రేవోగో, టంగుట్రబోతున్నారు. ఇప్పుడు టిక్కెట్టిచ్చేందుకు నీలులే”, దన్నాడు. ఎవరో బతిమాలి భంగపడి టిక్కెట్టు తీసుకునే వుంటే బ్రహ్మచర ముమైనది. కూలిదానిని పరుగెత్తమని సంజ్ఞచేస్తూ తాను రైలువద్దకు పరుగెత్తినాడు. “రేవోగో గంటకొట్టినారు ఇక అందదండీ!” అని కూలివాడు అన్నాడు.

విశ్వనాథం ఏలాగో రైలులో పోయిపడ్డాడు. పోర్లు పెట్టె రైలులో పడవేసి డబ్బుతీసుకునే సరికి రైలు కదిలింది. రైలందిందనే తృప్తితో ఆమ్మయ్యా! అని ఒక నిట్టూర్పు విడిచాడు. ఆయన కూర్చోవడములో పక్కనే పెట్టిడిన్న ఒక తలగుడ్డ కింద పడ్డది. కాని ఆ ఆశ్రయములో అతని నది చూడలేదు.

రైలుకందుకోవలెనేలేవనవల్ల విశ్వనాథం ఒళ్ళంతా దిగచేసుకుంటూ

రింది. ఇంకా ఆయాసంతో రోజుతూ ఉన్నాడు. నిట్టూర్పులు ఎదుస్తు బకతు విధముగా తన ఉత్తరీయము చెంగుతో విసురుకుంటాడు. మనస్సుకు కాస్తకాంతిరాగానే భార్యసంగతి జ్ఞాపకంవచ్చి ఆదుర్దా ఎక్కువౌతుంది. మధ్యమధ్య “కనకదుర్గతల్లి చల్లగా చూస్తే చాలు భయమేమి?” అని దైర్యం తెచ్చుకుంటాడు. అత నిట్లా గుండగా పక్క పున్న మనిషి, ‘ఇక్కడ బక సిపాయి కూర్చుని పోయినాడు. వాడు మళ్ళీవస్తున్నాడు. మీరు లేవవలసి వస్తుంది” అన్నాడు, కాని ఆమాటలు పరధ్యానంగా ఉన్న విశ్వనాథానికి వినపడలేదు.

సిపాయి వచ్చేరావడంతోనే గుడ్డెర్రాజేసి, “నాతలగుడ్డ కిందపాళేబి నాచోట్లోకూడ్చున్నావ్లే?” అని విశ్వనాథాన్ని చెంపన ఛెళ్ళునగొట్టి ఆచోటినుండి లాగివేశాడు పాపము విశ్వనాథం గజం దూరావబోయి పడ్డాడు. విశ్వనాథం ‘అబ్బ’ అని చెంప తప్పుడుకొని చూచేటప్పటికి యమభటునివంటి సిపాయివాడొకడు తాను మొదట కూర్చున్న స్థలములో కూర్చునిఉన్నాడు. విశ్వనాథము ఏమిచేయగలడు మెల్లిగా లేచి బళ్ళునలుపుకొని ఇంకో చోటబోయి కూర్చున్నాడు.

విశ్వనాథాన్ని ‘పాప’ మన్నవాళ్ళేగాని భయంచేత సిపాయి నెవ్వరూ ఏమీఅనలేకపోయినారు. కొంతసేపు బాలిపడి అప్పటికి కొద్దిరోజులకిందటనే పుట్టిన మహాయుద్ధమును గురిచిన మాటలలోక్లదిగినారు. ఇటువంటియుద్ధము ప్రపంచము పుట్టినతర్వాత ఎప్పుడూ

జరగలేదు. శత్రువులజయాలే పూర్తి పత్రికలోనూ కనబడుతున్నవి. అతిమోరముగా ఉన్నదని అందరూ అనుకున్నారు.

తనకు అన్యాయంగా జరిగినపరాభవానికి విచారిస్తూ చేసేదిలేక భార్యకోసం ఆదుర్దాపడుతూ వచ్చేదుఃఖాన్ని గోపలలోపలనే అణచుకుంటూ ఆమాటలొజోక్యం కలుగజేసుకోక కనకదుర్గమీద భారంపేసి నెమ్మదిగా కూర్చున్నాడు విశ్వనాథం.

సిపాయివాడు మొదట మూతి ముడుచుకొని భీష్మించుకు కూర్చుని తర్వాత కొంతసేపటికి యుద్ధాలపాటలూ లల్లాయిపడాలూ ఎక్కడలేని ఉత్సాహంతో ‘పాడుతూ ఎగిరెగిరి కిటికీతలుపులు బద్దలయ్యేట్లు మద్దెలపేస్తూ పృయాణం చేశాడు.

కొన్ని ఏళ్ళు గడిచినవి! ప్రపంచకంలో ఎన్నో మార్పులు జరిగినవి. కాలం ముఱిటువి అటూ అటువి ఇటూచేసింది. మురుపు జరుగుతున్న మహాసంగ్రామ మూగిపోయింది. మొదట బలముతో గర్వించి పొంగిన శత్రువుల అదరిపాటు అణిగింది. ఎన్నోనష్టాలు భరించుకోని ధికి బప్పుకున్నారు.

బెజవాడలోకూడా చాలా మార్పులు జరిగినవి కొత్తప్రేమను కట్టాడు. రైల్వే కూలీలదీ పృయాణికులదీ అడ్డం ప్రడ్డం కొత్తప్రేమలో ఎక్కువధృష్టం.

పజల ఇంత కృష్ణస్తేషకూ వంతెనా ఎక్కడా లేదనుకుంటున్నాడు.

మల్లి విశ్వనాథం బెజవాడ వచ్చాడు. విశ్వనాథం అలాగా చాలా మాయలు జరిగింది. అతనిప్పుడు న్యాయశాస్త్ర పరిమీదరాలేదు. భార్యలు వాడుకాటు నయమయ్యేందుకు మొక్కున్న మొక్కు తీర్చుకోవడానికి కుటుంబముతో కలిసి ఎంతో ఉత్సాహంతో వచ్చాడు. అతనిమాటు దేనికి అడాపుడి పడడంలేదు నెమ్మదిగా ఆపింతా ఆపింతా భార్యలు చూపిస్తూ తాను చూస్తూ పోతున్నాడు.

ఇప్పుడు సవరాత్రాలు కావడంచేత బెజవాడ అంతా చాలా సందడిగా ఉన్నది. ఎక్కడచూచినా భజనలూ తాళాళి' ఎక్కడచూచినా శక్తిపూజలే. "పూర్ణోధనవంతులు బీదవాళ్ళకు లెక్కలేకుండా అన్నసత్రాలు పెట్టుస్తూన్నారే. సుట్టుపక్కల పల్లెలనుంచీ సట్టణాలనుంచీ కినికదుర్గను దర్శించి కానుకలు అర్పించడానికి వేలకువేలు ప్రజలు వచ్చారు.

విజయదశమినాడు భార్యతోగూ డా పొద్దున్నే లేచి కృష్ణలో న్నానంచేసి విశ్వనాథం కనకదుర్గను దర్శించడానికి వెళ్ళుతూఉన్నాడు. దోవలోకూర్చున్న బిచ్చగాళ్ళకు ప్రతివాడికీ గుప్పెడు బియ్యము వేసుకుంటూ భార్య వెళ్ళుతున్నది. మరీ కుంటివాళ్ళకూ గుడ్డివాళ్ళకూ కాసి' అర్ధణా ఇస్తూ విశ్వనాథం పోతూఉన్నాడు. కొద్దిసేపటి కిందటనే ఉదయించిన సూర్యుని కిరణాలు చుట్టుపక్కల కొండలను శోభావంతములు

చేస్తూఉన్నవి కృష్ణాభవాని అలలమీద ఊగులాసి వచ్చిన చల్లగాలి హాయిగా కొట్టుతున్నది.

విశ్వనాథము, ర్య ఒక బిచ్చగాని ముందు గుప్పెడు బియ్యము వేసింది. ఆ బిచ్చగాడికి కుడిముంజెయ్యిలేదు. పుట్టుదెదు'నకిం తేకూడా వాడు కనాక ప్టం గాకన్నాడు. ఒళ్ళంతా దుమ్ముకొట్టుకొని ఉన్నది. చర్మము చీడపట్టిచూచేదుకే అసహ్యముగా ఉన్నది. ఒంట్లో కండలన్నమాటేలేదు. బామికెల పోగుగా వున్నాడు. మనమమాత్రము ఆజానుబాహువు కాబట్టి వానిస్థితి చాలా బాలికలిగిస్తూఉన్నది. వాడు 'అయ్యా' అని విశ్వనాథముకు తన ఒంటిచేయి చాచినాడు. వానిచేతిల్లో అతను ఒక కాసే పేయబోతున్నాడు. ఇంతవరకూ అడ్డుకొన్న ఇంటి చాటునుండి వచ్చి ఒక సూర్యకిరణ మాముష్టివాని ముఖానపడ్డది. దానితో వానిముఖము స్పష్టముగా విశ్వనాథానికి కనపడ్డది. ఆముఖము చూడగానే ఏదోతలపుకువచ్చి ఇవ్వబోయిన కాసి వెనక్కుతీసి అక్కడే నిలవబడ్డాడు.

తనకు ఇవ్వబోయినకాసి అకస్మాత్తుగా ఇవ్వకపోవడానికి కారణము తెలుసుకోలేక చాచినచెయ్యి తీయక ఎంతోదీనముగా చూస్తూ నుల్చి 'అయ్యా' అన్నాడు ముష్టివాడు.

విశ్వనాథం కొంతఆలోచించి, "నీవు కొన్నాళ్లు సిపాయీపనిచేయలేదా?" అని ముష్టివాణ్ణి అడిగినాడు.

ఆముష్టివాడు ఉలిక్కిపడి ఆశ్చర్యంతో, "అవునుస్వామీ, యుద్ధముగా"

నాకుడి దేయ్యి విడిగింది. తర్వాత నన్ను ఉద్యోగంలోంచి తొలగించారు. ఇప్పుడిగతిపట్టింది!" అన్నాడు. అట్లా అంటూనే విశ్వనాథం ముఖము తేరి పారచూశాడు. వెంటనే మునుపెప్పుడో రైలుబండిలో జరిగిన సమాచారము జ్ఞప్తికివచ్చి ఒళ్ళుజలదరించి చెయ్యి వెనక్కుతీశాడు ముప్పైవాడు.

విశ్వనాథం ఎంతో శాంతముతో ఒకసారి ఆకాశంవరకుచూచి, "నేనుజ్ఞాన కమున్నానా?" అంటూ ఒకరూపాయి తీసి ఆముప్పైవానిబడిలో మెల్ల గావేసి అటుతిరిగిచూడక భార్యతో కలిసి కనక దుర్గనుదర్శించి మొక్కు తీర్చడానికి

వెళ్లి పోయినాడు. ఆ ముప్పైవాడూ రూపాయితీసుకుని దానితో నెత్తినకొట్టుకొని విశ్వనాథం వెళ్లినవంకే భక్తితోచూశాడు. విశ్వనాథం వెనక్కు-తిరిగలేదు. అతడు చూపుమేరదాటేదాకా అటేచూసి నమస్కరించి ఆముప్పైవాడు ఏదో ఆందోళనచేత అక్కడ ఉండలేక తనజోలె తీసుకుని విశ్వనాథము వెళ్లినదిక్కుకే నడిచాడు. వానికో కొత్త ఆందోళన కలిగింది. కాని తనచెయ్యి పోయినదను; ఖము వాడారోజుతో మరిచిపోయినాడు. వాడికి విశ్వనాథం మాత్రము కళ్ళకుకనబడక పోయినా ఈజన్మలోమరుపురాలేదు.

చైత్రలక్ష్మి

ములుగు చంద్రమాళి

చూరుకునుమ పరీమళ భారజనిత
మందగమనుం డగుచు బసమానుండెల్ల
కడలఁజరియిగవఁజిపు రాకుగములమెక్కి
కోయిలబసకూతవెట్టఁగూకూయటంచు;
గున్నమామిడి తేనెను గ్రోలి మేను
మలాని దిశలు చెప్తున్నడ నటను నట్టి
చిలుక కూనలు గగనంబుఁజేరి, యొకటి
కొకటి మేఘలఁ దినిపింప; వికచకమల
సముదయమునుండి ఝుమ్మని వట్టు
దములు

బయలుపడ; దుంట నిల్పొసవంచశిరుడు
జైత్రీయాత్రా) గమన మహాత్మాహి
యగుచు
నెలమి రతిఁగూడి రా చిల్క నిక్కిరాఁగ
చైత్రలక్ష్మీ! యొక్కతేవెందు జనెదవమ్మ?
కనుల వండుపు గ దె రంగారు నీదు
చక్కదన; మావసంతుని జాడబోయి
కూర్చి గనుఁగొను వారి కెక్కువగ సంత
సంబుఁ గూర్పగదమ్మ! డెందంబు హాళి.
నొందుగద నీదురాకకో యిందువదన!

ఆంధ్ర సాహిత్య మీమాంస

డాక్టర్, శ్రీ.తావధాని, కోటలై శివకామేశ్వర గావు

సాహిత్యవిచారణకు ముందు భాషను తెలిసికొనుట మంచిది తెనుగు ప్రజలయందు వాడుకలోని కెప్పుడు వచ్చినది యను ప్రశ్నమునకు సరియైన సమాధానము నింతవఱకుఁ జెప్పట కిన కాశములేకున్నది. కొందఱు వేదయుగమునుండియు నాంధ్రము కలదని చెప్పుచున్నారు. అది నిజమైచో నప్పుడాంధ్రశబ్దముచే వ్యవహరింపఁబడిన భాషకును ఇప్పు డాంధ్రము, తెనుగు నెఱుఁగు అని వ్యవహారములో నున్న భాషకును సామ్య మేమైన కలదా యను చర్చయు నింతవఱకుఁ దలయెత్తలేదు. కావున నీభాషకుఁ బ్రధమకాలము నిర్ణయముచేయుట కవకాశము లేదు. ఇంతవఱకుఁ బండితులైనవారగు కనుగొనిన విషయములనుబట్టి ఎనిమిదవ శతాబ్దిని దెనుఁగునందు సాహిత్యము కలదని తేలుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా నెనిమిదవ శతాబ్దికిఁ బూర్వము కొన్ని శతాబ్దులవఱకుఁ దెనుఁగు భాషాస్వరూపమున నుండవలెను. సాహిత్య పమున నున్న తెనుఁగు గ్రంథములను భాషాస్వరూపముననున్న కొన్ని శిలాశాసనములను బరికించి యాంధ్రమునకును, నితరభాషావాజ్మయములకును గొంత సంబంధము కలదని తేల్చిరి. అరవము, కర్నాటము, మళయాళము మొదలగు దక్షిణాత్యయభాషలతోనువిషయములగు తురకల భాషతోను సంబంధముఁకొం

తకొంత కలది యు దీనినిబట్టి యాంధ్రులు కూపకూర్కములవలె నెప్పుడు లేరనియుఁ దమ చిట్టుకొక్కటనున్న యితరిజాతులవారి దేశములతో సంబంధములను గలుగఁజేసికొని రసియు నునువలననే ప్రతీక ముముగ్ధులు దమగు నేయువారినియు జెప్పఁగ ర్వోక్తి కాదు. ఈభాష లోని సంబంధము లన్నియు నొక సాబంధము కాదు. ఈసంబంధము కేవల భాషాచరిత్రకాఁగకుమాత్రం ముఖయోగింపునేచూచాని కసప్రచుచమం కావ్యమున సృష్టించు కవికిఁ ఆనానాదనునుభవించు సహృదీయునకుఁ నిష్ప్రయోజనములు. భాషాచరిత్రకారులకు ను కనిసహృదయులకును బరమావశ్యకమగు సంబంధ ముంధ్రభాషకు సంబంధము కలిగిని గలది సంస్కృతము. ఆంధ్రమునఁ జవ్యము లుత్పత్తియై పది మొదలు సంస్కృతభాషకు చెనుగునకునునించుచుచుగా నవివాభావమున్నట్లు ప్రత్యక్షముగాఁ గన్పడుచున్నది. నేడు సామాన్యజనులును నాడుకయుదు లెక్కలేని సంస్కృతపదముల నుపయోగించుచున్నారు. ఈభాషలకు రెంటికిని నితసాంగత్య మెట్లు కలిగినదో విచారింపట భాషామూలమునకై వెదకు ఁండితుల కవసరము. ఈసాంగత్య పాస్త్రవాజ్మయానంద మునుభవించువారు సహృదయులు. ఈసాం

త్యగఃనందు ముచిచెడ్డలను విచారించి కావ్యనిర్మాణమునందు ముచిని ప్రయోగించుట కనికి విధి. సంస్కృతభాషకుఁ బ్రాణమి వంటిది వ్యాకరణము. అందు వైదికీస్వరప్రక్రియలు పూర్తిగాను ముష్టిజన్తములును గృధంతములలోఁ గొన్నిటిని విడిచిన మిగిలిన సంస్కృత వ్యాకరణమహాసింధువు తెనుఁగున కత్యవశ్యకము. తద్భవదేశ్యాదిపదములకు సంబంధించిన వ్యాకృతిని బైనఁ జెప్పలేదు. ప్రాచ్యుఁడు వేదాంతమునందుఁ బరిచయము లేనిది పండితుఁడు కానేరడు ఈ వేదాంతార్థవ మీఁచుటకుముందు తర్కనదిని దాటుట నేర్చుకొనవలయును. కనుక న్యాయమున నెలయునంత పరిశ్రమ ముండవలయును. ఈన్యాయవేదాంతములు తెనుఁగున లేవనియే చెప్పవచ్చును. ఇవి వచ్చినపిదప సహృదయత కాని కవిత్వకాని యొకనియందు తృప్తి మగుచో నప్పు డతఁడు సాహిత్యశాస్త్రమును జూడవలయునుగదా! కావ్యకృపంచమునందుఁ బూర్వకపులు రసనిర్మాణమునకై చేసినయత్నములను సహృదయులు గ్రహించి వ్యాసినవి సాహిత్య శాస్త్రగ్రంథములు. ఒకవని యొకఁడు చేయఁబోవునపు డట్టివనిని జేసి జయమందినవాని తెలుగులఁ జూచుట లోకరీతి. కనుక సాహిత్యశాస్త్రమును జూచుట యవసరము. ఇవియన్నియు ననఁగఁ జాలవలయు సంస్కృతవ్యాకరణము, న్యాయము, వేదాంతము సాహిత్యశాస్త్రము తెనుఁగున నున్నచో మనభాషయందుఁ బండితుల మగుట కన్య

భాషాసాహిత్యమును కవసరము డను. నరసభాషాలయము మొదలగు రెండుమూఁడు స్వల్పగ్రంథములుమాత్రము సాహిత్యశాస్త్రబోధకై తెనుఁగున నున్నవి మహాసాధముసంతకుఁ గాంతినిచ్చుట కొకకిరసనాయిలుబుడ్డి పెట్టుటయును, నాంధ్రసాహిత్యమును దెలుపుటకీగ్రంథములు సమానములు. కావుననే యాంధ్రమున సంస్కృతవ్యాకరణము న్యాయవేదాంతములతోపాటు సాహిత్యశాస్త్రమును లేదని చెప్పవచ్చును.

రెండువందల సంవత్సరముల నుండి మన పండితులచే సాహిత్య మొక శాస్త్రముగాఁ బరిగణింపఁబడక పోవుటచే నేన్యాయమో యేవ్యాకరణమో మాత్రము విద్యార్థు లభ్యసించుచు, సాహిత్యమును బూర్తిగా విడిచిపెట్టిరి. దానివలననే భాషకు నాశము సంభవించినదిని చెప్పవచ్చును. న్యాయమునో వ్యాకరణమునో వేదాంతమునో యేదో యొక శాస్త్రమును జదువుటకంటె సాహిత్యశాస్త్ర పారంగతుఁడగుట మిక్కిలి కష్టమని మొదట నెల్లరు దానిని భయముచే విడిచి పిదప నేటివఱకు గొందఱుపండితమృత్యులు సాహిత్యమును నిరసించుచున్నారు. సాహిత్య మనఁగాఁ గూడిన వ్యాకరణ, న్యాయ, మీమాంసా, కలాదుల, భావ మనిచెప్పవలయును. “సహిత్యవ్యాకరణ న్యాయమీమాంసాకలాదేర్భావః సాహిత్యమ్”. కవికష్టమును జెప్పుచు నొకఁడు

“న శ కజ్ఞో న త ద్వాచ్యం
న స న్యాయో న సా కలా

జాయితే య స్త కావ్యాంగ
మహా భారోమహా కవేః”

అనిచెప్పెను. దీని సంతను విచారించి చూడగా సాహిత్యశాస్త్రము లేని వా జ్యయము వాజ్యయము కానేరదు. ఇట్టి సాహిత్యశాస్త్రము ముష్టభాషలో నుండునని లేకపోవుట గొప్పకొడువ.

ఈసాహిత్యశాస్త్రమునే యలంకారశాస్త్రమని పేర్కొనుచు మనవంశీత కోటి వ్యవహరించుచున్నాడు. దీని కర్థమగు “అలంక్రియ లేనేన” యను కరణ వ్యుత్పత్తిచే నుపమాదులను గ్రహించి “పరిధానే హి వ్యవదేశా భవన్తి” యను ప్రమాణవచనముచే గరణవ్యుత్పత్తి మొనదానికిని శాస్త్రనామ మిచ్చెదమనిన ముష్టభూద్యధైర్యాలకారములకు సాహిత్యశాస్త్రమునందు ప్రాధాన్యమిచ్చినవార మగుదుము. కేవలాలంకార పూర్ణకావ్యము కావ్య మనిపించుకొనునా? ప్రాణమున్న నలంకారములు శోభ నిచ్చును గాని శవమున కలంకారములు శోభ నిచ్చునా? అందుకనియే యుగ్నిపురాణమందు “వపు వ్యలలితే స్త్రీణాం హరో భారాయ తేవర” మ్మని యున్నది. కావున అలంకారములను బ్రధానములుగా గ్రహించి కరణవ్యుత్పత్తిచే నలంకారశాస్త్ర మనుటకంటె నలంకృతి యలంకారము అనియు నలంకార శబ్దము భావసాధన మనియుఁ జెప్పి దాని నలంకారశాస్త్రమనుట యొకింత మెరుగు.

కవి సాహిత్యశాస్త్రవేత్త యగుచు గాని సాహిత్యశాస్త్రవేత్త కవి కానేరడు. సాహిత్యశాస్త్రవేత్త సహృద

యుఁడు. అనఁగా విమర్శకుఁడు. సహృదయునిజ్ఞానముమాత్రమే కవిని జేయలేదు. కవి కంతకంటె నెక్కుడువిశేష ముండవలయును. అవిశేష ముండుట వలననే కవి సహృదయులకు భేదము కలదు. కవి సృష్టికర్త. సహృదయుఁడు సృష్టి నానందించువాఁడు. తాను జేయఁబోవు సృష్టియందానందము ననుభవించిన పిదప నానానందానుభవము నకు స్వరూపము నిచ్చువాఁడు కవి కవి చూపెదనానందము అనుభవించుట మాత్రమే సహృదయునివని. కనుక నొకరికి గవిత్వ మబ్బుట పురాకృతఫలమని చెప్పుదురు. ఒకనికి గవిత్వ మబ్బవచ్చును గాని సాహిత్యజ్ఞానము లేక పోవచ్చుననిన నాకవిత్వము యువతికి గాని నుల్లపూవునలె నుండును. ఈవిషయము యాధాతధ్య మగ్నిపురాణమునం దిట్లున్నది:

“నరత్వం దుర్లభం హాకే విద్యాతత్త్రీచ దుర్లభా
కవిత్వం దుర్లభం తత్త్రీ శక్తి స్తత్రవ దుర్లభా”

ఇచ్చట శక్తి యనఁగా లోకశాస్త్రాదుల బిరికించుటవలన గలిగిననైపుణ్యమని యర్థము. శాస్త్రానుభవలన నుత్పన్నమగునైపుణ్యము సాహిత్యజ్ఞానము. కనుక శక్తి కేవలసాహిత్యజ్ఞానము కంటె నధికము. అట్లుంటుచే గవిశక్తి గలవాఁడును గవిత్వము ను జెప్పువాఁడును నగుటచే నీతఁడు శక్తిగలసృష్ట. ఈ రసజగత్తునందు గవియొక్కడే యవస్థ సామాన్య తేజోవంతుఁడై పాకాశించువాడు. ఋక్కులన బాసి మహర్షులు మహాకవులైరి. కవి కీప్రపంచమంతయు సామాన్యనకువలె గనపించదు.

భావానుకూలముగా సర్వము కవికిఁ జూపట్టును. కాని వానికి దుఃఖభావము కూడ నుఖముగా గనుపించును. అందువలననే కవి యవ్యాహతైన యానంద మనుభవించును. ఆ యానందము తు విచ్ఛిత్తి లేనికారణముచే నది బ్రహ్మసాద తుల్యము. ఇదియే కవిసహృదయులకుఁ గలవరస్సగు భేదము. ఇదిచేయు స్పృష్టి కవిశాస్త్రరూపమున నున్న కావ్యము. కావ్య మననేమి? కవులకాఁము. దప్తాదశవర్ణ వముల నొక నిండియున్న గ్రంథము కావ్యమని చాలమంది ండతంమనఁబ్రయోగముగాఁ గూడ భావాదర్శముగాఁ గూడ పామరుల యొక్కయు నభిప్రాయము. ఛందోబద్ధ మైనదిగల ప్రస్తుత కావ్యమును జనుల యభిప్రాయము. ఈయభిప్రాయముగలచారిత్ర తెలిపి గలవారో యుద్దతికిని దెలియును. కావితక్కువైనను అష్టాదశవర్ణ వములు మహాకావ్యత్వసిద్ధికొఱకేర్పడినవి. ఛందస్సు ధ్వనిమైత్రికొఱకు. న్యాయాదిశాస్త్రపరంగాలు కావ్యముల నెత్తి హీనముగాఁ జూచినను దిప్పనిసరిగా మెచ్చుకొనుచున్నారు. కాని స్వల్పసంస్కృతివరజ్ఞానము. కల్పియేమురారి నాటకములానివో యేనైవధములానినా పాతికశ్లోకములను వ్యాఖ్యలతో వల్లించి పొట్టకూటికైచిఁగిని శాటవలను బైవగప్పికొని వచ్చుకండితులును జాలవఱకు హైన్యముల్లోనున్న వండితులును గ్లిష్టపదసమన్వితములై భేదాభివ్యక్తిములవలె పెటపెటలాడు సంస్కృతసమాన భూయిష్టములైన పద్యములను శబ్దాలంకార

శ్లేషయమకావలతో నిండిన పద్యములను శ్రేష్ఠతమకావ్యములనుగా జెప్పుచుఁ బ్రజలను మోసపుచ్చుచున్నారు. వీరివలననే దేశమునందుఁ బ్రజాసామాన్యమునకును బాతకాలయందు విద్యార్థులకును నాంధ్రవాఙ్మయస్వరూపమును, నాంధ్రకవిత్వ రహస్యములును దెలియక స్వభాషయగు నాంధ్రమునందు, వాల్మీక్యాదిభారతర్షి పుంగవులతోడను నామగ మొదలగు సాశ్వాత్యకవులతోడను బోల్పడగిన తిక్కయజ్ఞ పోతనామాత్యుడల మధురవాక్కులను, గాళిచాసాదులతోను పేర్కొని పోమొదలగు కవులతోను నుపమింపఁదగిన పెద్దనామలసంసకావ్యములను మఱచి స్వభాషానిరసము గలవారైరి. శాత్రుగఁభీరస్వనములతో నిరంతరము నెల్ల తెనుఁగువారి హృదయాంతరాళములయందుఁ బ్రతిభ్రంశవలసిన గంగిధము లాంధ్రుల కెప్పుడు నామావశిష్టములునునవో అప్పుడేజాతిమత్తమును, దానితోపాటు ప్రతిభయు నశించినవని దేశచరిత్ర నెఱిగిన ప్రతివాఁడును జెప్పకలేప్పడు. వాఙ్మయాభివృద్ధి దేశపుగోవృద్ధికిఁ గారణము. ఏదేశజనులు స్వభాషయందు స్వవాఙ్మయమందు నిరసనముఁ జూపుదురో యాదేశ జనులు ప్రపంచముచే నిరసింపఁ బడుదురు. ఏదేశజనులు పురోవృద్ధికి నాశింతురో వారు తమభాషావాఙ్మయముల యుచ్చదశను గోరుదురు. మనదేశము బాగుపడవలెనన్న మనవాఙ్మయము బాగుపడవలయును. వాఙ్మయము వృద్ధియగుట యనేగా సాహిత్యము వృద్ధియ

గుట. సాహిత్యాభివృద్ధికి సహృదయత
యావత్సకము. సహృదయత కవిలే
నిది తలుగదు. కనుక కవి యంద
ఊసంస్కర్తలకంటె ముఖ్యుడు. కవి
చెప్పునది కావ్యము. ఈ కావ్యము స్వ
రూపము మొన్న కౌన్నటివఱకు భేతా
శవిగ్రహమువలె నున్నది. దాని నిజ
స్వరూపము సంస్కృతకపులకే కాక
యాంధ్రకపులకును బొడకట్టినది. ఆ
యానందస్వరూపదర్శన మగుటచేతనే
తిక్కయజ్వ భారణమును నిర్మించెను.
బోతన భాగవతమును బాడెను. పెద్ద
మనుచరిత్రమును సృష్టించెను. ఈము
వ్వరును మనవాఙ్మయ జగత్తునకు
ప్రదివబాద్ధులు. వీరుమువ్వరు రసరూపా
త్మసాక్షాత్కారము నొంది మహద్దులు.
వీరిగ్రంథములను సాతముగా జదివి
యానందింపనివాడు తెలుగువాడు
కాడు. వీరి కావ్యములను జూచినఁ గావ్య
మన నేమియో తెలియఁగలదు. ఛందో
నిబద్ధమైనంత కావ్యము కాదు. శబ్దా
ర్థములు గలది కావ్యమా? వాకు ధన
మున్నది నేను దరిదుగ్గిడను మొదలగు
వాక్యములు శబ్దార్థయంతములు కావా!
వానిని కావ్యములందుమా? కనుక శబ్దా
ర్థములుమాత్రీ మున్నదియుఁ గావ్యము
కానేరదు. అలంకారము లున్నది కావ్య
మనిష్ట శేషమున కలంకారముల
శోభ తలఁపునకువచ్చును. అందుచే
నదియుఁ గాదు. కేవల దోషరహిత
మైనది కావ్యమా? వైద్యశాస్త్రము,
తర్కము మొదలగునవి దోషరహి
తములే; కనుక నవి కావ్యములన్న

దోషరహితమైనది కావ్య మగును;
కాన నదియు గాదు. నిఘనహితము
కావ్యమన్న దోషరహితత్వమే గుణస
హితత్వము కావున నదియుఁ గాదు.
వీనియన్నిటి యొక్క సంగమభావము
కావ్యమనిన, “అదోషానగుణా సాలం
కారా శబ్దార్థా కావ్య మితి కావ్యసా
మ్యావృత్తణ” మ్మని వ్యిదానాథుడు
చెప్పిఁగత్తణ మగును. అతఁడును దాని
ని సామాన్యలక్షణ మనుచున్నాడు.
తద్వ్యతిరక్తమైన లక్షణ మింకొకటి
యసామాన్యమయినది. యుండవలయు
ననిమాకటిమాటలవలనఁ దెలుచున్నది.
నిరలం గాదుమగునది కావ్యము కాదా
యనుశంకజేసి స్వత్రీయలంకారయు
తమై యొక్కచో స్ఫుటమగునలంకా
రము లేకపోయినను గావ్యత్వహాని
లేదని మమ్మటాచార్యులవారు చెప్పి
నారు.

ఒకానొకచో నలంకారము లేకపో
యినను గావ్యత్వహాని లేదనటలోఁ
గావ్య మనేకపద్యముల మనిచెప్పినట్ల
య్యెను. ఈయభిప్రాయము ప్రమాద
ము. సరసమగుపద్య మొక్కటియైనను
గావ్యమగును. అందువలననే, ఏకశబ్దః
సమ్యక్జ్ఞాతః సుప్రయుక్తః స్వర్గేలోకే
కామధుకీభవతి యనున్వాయమును త
దనిబద్ధం నిబద్ధంచ’ అని కావ్యమనుగు
రించి వాచును. యను ‘Lyrics’ Ballads
అని పాశ్చాత్యులును వ్యవహరించు
చున్నారు. ఒకపద్యమైన కావ్యమగును.
‘నిరలంకృతీ పునఃక్వాపీయను మమ్మ
టాచార్యులవారి కావ్యలక్షణవాక్యావ

యవమందు దోషమును జూపుదు చారు
ను నిరలంకృతియగుదానినిగూడకావ్య
మును యొప్పికొనిరని తేల్చితిని. ఒకటి
కావ్యమగునా కాదా యనువిచారణచే
యువాడుసహృదయుడు. ఈవిచారణ
కేవలైహికముగా దేలునదికాదు ఆకా
వ్యమునందు సహృదయునకు సుఖానుభ
వము కలిగినఁగాని దానిని గావ్యమునఁ
కు ఈసుఖానుభవము సంతానము కలి
గినదనువార్త విన్న పుటిసుఖానుభవము ధ
నమిచ్చినదను మాటవిన్నభవముసుఖాను
వంటిదికాదు. ఈగొప్పకావ్యముచేతనే
ఈసుఖానుభవమును బ్రహ్మానందతుల్య
మనిరి. అనఁగా బ్రహ్మానందాస్వాదనము
ను కావ్యసుఖాస్వాదనమును నొకటియే.
ఏది యాస్వాదింపఁబడుచున్నదో యది
రసము కదా? కనుకనే “బ్రహ్మైవరసః
రసోవై సః” అనుశ్రుతివాక్యము సార్థ
క మగుచున్నది. అప్పుడు రసము
ప్రధానముగాఁ గలవాక్యము కావ్యము
గును. ఈమాట చెప్పినతోడనే మమ్మ
టాచార్యులవారిని బరిహసించితిఁ నీగాని
విశ్వనాథపండితకృతమగు సాహిత్యదర్ప
ణమందలి కావ్యలక్షణమును స్వీకరించి
తిసనిగాని తలంపవద్దు. ఆ యిరువురుమ
హానుభావులను చెప్పినవానిలో గొంత
సత్యము కలదు కాని రెండును లోకి
కలతఁగములు. మమ్మటాచార్యులవారు
చెప్పినదానిలో లోకకృత్యవిచారణ వైనఁ
జేసితిమి. ఇక సాహిత్యదర్పణకారుడు
ప్రవాసినలక్షణముకూడ లోకికేమే. అతఁ
డు రసప్రధానవాక్యము కావ్యమనుట
లో రసశబ్దార్థమును శృంగారాదినవర
సమొలకును, తదాభాసాదులకును నియ

మించినట్లుల “రస్యశ్రే ఇతిరసః” ఇతి
వ్యుత్పత్తియొగా ద్భావతదాభాసాద
యోపి గృహ్యంతే” యనువాక్యము
వలన స్పష్టమగుచున్నది. దానివ్యాఖ్యా
త రామచరణతర్క-వాగ్గీశభట్టాచార్యు
లవారు రసశబ్ద మలోకికానందపరము
గాఁ దర్క-పాశములచే సాధించుటకుఁ
బ్రయత్నముచేసి సమర్థించిరి. కాని
దానిని యధార్థముగా నొప్పుకొన వీలు
పడదు. వ్యాఖ్యాతయభిప్రాయమే కవి
యభిప్రాయము మాత్ర మచ్ఛటఁ
గాను. అందువలననే రసశృంగారము
ను వ్రాసిన సుప్రసిద్ధాంధుఁడగు జగ
న్నాధపండితులనాఁ సాహిత్యదర్పణము
లోని రసశబ్దము లోకికార్థభేదక మగు
టచేతనే కవిసాంప్రదాయసిద్ధములగు
జలప్రవాహవేగోత్పతన నివతనభృంశ
ములు, కపిబాలాదివిలసితములు మొద
లయినవర్ణనలు లే రసముక్రిందికి వచ్చు
నని వ్రాసేవేసి దానిని నిరసించి
నారు. రస మలోకికమని చెప్పుటఁగో
విశ్వనాథపండితులవారిమతము ఖండిత
ము. కనుక మమ్మటాచార్యులవారు
చెప్పిన ‘తదదోషా శబ్దార్థా పగుణా
వనలంకృతీ పునః శ్వాసీయనుశదియ
సాహిత్యదర్పణకారుడు చెప్పిన’వాక్యం
రసాత్మకంకావ్య’మను నధియు గావ్య
లక్షణమును బూర్తిగా బోధించుటలేదు
ఇకఁ గావ్యమన నేమి? రస మాస్వా
దించుబడున దనిచెప్పితిని. ‘రసఆస్వాదన
స్నేహనయోః’ ఈయాస్వాదనము లోకి
కము కాదనియు బ్రహ్మానందాస్వాదన
మువంటిదనియుఁ జెప్పితిని. దీనిచే మేష్ట
లంకారప్రధానము లైనకావ్యములందు

ను శృంగారాణి కాకిరస్మవధానకావ్యములందును అలౌకికమును, ఆచందస్వరూపమునై సరసాస్వాదనమును సహృదయులు చేయవచ్చునని తేలుచున్నదిగదా. తన్ని దర్శకముగా బ్రహ్మైవరసఃరసోవై సః అనుశృతి కాక్యప్రమాణము కలదు. ఈ రస ముత్పన్నమగుటకు నానంద ముత్పన్నమగుటకు జ్ఞానమువలె సర్వమవశ్యమగును. దీనినే శాబ్దబోధమనియు, తాత్పర్యమనియు వాడుచుచున్నారు. జ్ఞానము సంస్కారమునువలె ఇదిశబ్దముననుసరించి యుండునగుట యెల్లరకుఁ దెలిసి విషయమే. ఇచట శబ్దము ధ్వనిమాత్రగ్రహణము. ఇప్పుడు అలౌకికరసమును కావ్యమునకు గావలసినది. బోధచేయుటకు సద్ధియుత్పన్నశబ్దమును అలౌకికరసాత్మక సార్థశబ్దము కావ్యము. ఇందు జన్యజనక భావముజ్ఞానానందములందువలె లేదు.

ఇట్టి కావ్యస్వరూపము మన దేశమున నాశమగునది. ఈ నాశ మెంతకాలముండునో యంతకాలము మనముచ్చదశ నొందలేము. కృష్ణదేవరాయభావమంతఁ డెప్పు డీయాంధ్రలోకమున నస్తమించెనో యప్పుడే యీ కావ్యస్వరూపమాంధ్రులహృదయములం దస్తమించెను. దేశము వేషభాషలయందును మతమునందును శత్రువులగు తురకలపాలఁబడెను, ఆంధ్రులు మాటయడుగంటెను. నుసంస్కృతిముతోఁ జరిచయము గలిగి యాంధ్రభాషాస్వరూప మెఱుంగనిపండితులు తెనుఁగుకవులైరి. వారివారీతలు సంస్కృతపద

భూయిష్ఠములైనను సంస్కృతకవుల కావ్యమయందలి సూధుర్యముమాత్రము వశించినది ఈకవులందఱు సామాన్యముగా వ్రాసిన గ్రంథము లన్నియు కుమారవసుచరిత్రములో కుమారమనుచరిత్రములో యయ్యెను. ఉపజ్ఞయచనదినామాంబశేష్ట మయ్యెను. ౨౦౦ సంవత్సరములక్రిందటి వఱకు నున్న కవులు వ్రాసిన గ్రంథములఁ బెక్కుకు గూర్చునవే కాని పఠనీయములు గాలేవు. వీని కుదాహరణములు చూపవలసినయవసరము లేదు.

చిన్నయసూరి మిత్రలాభము మిత్రభేదము నచనమున వ్రాసి కంఠకుకూరి వీరేశలింగముగారికి ౧౬వఁ జూపెను. వీరేశలింగముగారు కొన్ని సంస్కృతనాటకములను దెనిగించియుఁ జక్కనివచనగ్రంథములను గొన్నింటిని వ్రాసియు నూత్నయుగమునకు మార్గదర్శకులైరి కాని కేవలకవితాంకూరమును ఆంధ్రయువకులమనముల నాటఁ జేసి యాంధ్రవాఙ్మయమునకు భేతాశస్వరూపమును బోగొట్టి దేశజనులెవరును మఱచుటకు వీలులేని యుపకారమును తిరుపతీవెంకటేశ్వరకళ లొనర్పిరి. నాటినుండియాంధ్రభాషాయోష మరల జన్మించినది చెప్పవచ్చును.

ఇక తెనుఁగువాఙ్మయము వృద్ధికావలెను. స్వవృద్ధిఁగల సాహిత్యాభివృద్ధిని ప్రత్యాఘ్రాహుడును నింపుమనముతోఁ గోరనియెడల దేశాభివృద్ధియు, తద్వారాజ్ఞానాభివృద్ధియు సమకూరుట ముగ్ధము!

అపరాయక వీంద్రుడు

దేవులపల్లి వేంకట కృష్ణకాశ్రి, బి. ఎ.

గుత్తునా అని జాతి ముత్యాల
గుచ్చినాడే మే సరముల
ఇత్తునా అని తెలుగు తల్లికి
ఇచ్చినాడే భక్తితో.

కారు చీకటి గ్రమ్మినపుడు
చదల మబ్బులు గప్పినప్పుడె
మిణుగురైనను మెరయనప్పుడె
వెదకు చున్నా రా?

నవనసంతము నవ్వనరమ
మావికొమ్మల కమ్మచివును
పాటపాడెడి పరభృతంబును
ఎవ్వ రావెదనో?

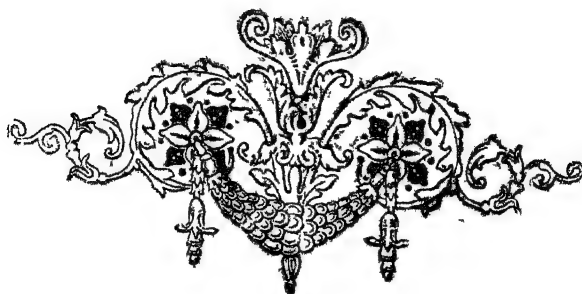
యగయుగంబులనుండి మోగెడు
విశ్వగాన వియ్యరంగిణి
భంగముల నుప్పొంగు నాతని
గీత శీఠరముల్ !

పొడుపు మలపై రంగవల్లిక
మింటినడుచు పంచండతేజము
సంజమబ్బుల వైని కెంపులు
చూడకుంటిరిగా !

చుక్కలన్నియు సొక్కిపోలెను
గిరులు కదలెను; మరల పాడెను
లోకమోహన మధురగానా
స్వాదమోదమునన్ !

రంగవల్లిక మాయమయ్యెను
చండ తేజము మాసిపోయెను
సంజకెంపులు సాగిపోయెను
వెదకుచు న్నా రా?

పాటపాడిన పరభృతంబును
మూగ ప్రాయిన ముద్దుకోయిల
జిన్ని పీకములు చిరుతపాటల
బిలుచు చున్నా రా!

మాధవీకంకణము

రమేశ చంద్ర దత్తు

౧౨

క్రొద్దిపోజులలో నరేంద్రనాథునకు సంతాపము కలిగెను. దేహరోగము కలిగిన నేమి? చింతచే నంతఃకరణము వ్యభిచారియై నెను. ముస్సూర్ జలేఖా తప్ప అయి. టిల్కానికి మరెవ్వరు వచ్చుటలేదు, ఎవ్వరును మాటలాడుటలేదు. ముస్సూరును ఏ మయిన “డిగినచో” నతఁడు నవ్వి వెడలిపోవును, జలేఖా వెదవులవై వ్రేలిడును. అయినను, జలేఖా యతని దుఃఖమునకు దుఃఖించు చున్నట్లును, ఆపదకు తా నాపదయందు దున్నట్లును స్పష్టముగా తోచును. నరేంద్రనాథుఁ డెంత యోజించినను నిర్ధారణ చేయలేక పోయెను. తాను వంగదేశమునకు వచ్చెనా? తనయెడ ననుగ్రహముగల సుల్తానుకు బా ఆజ్ఞయిచ్చి, నరేంద్రుని రోగదశలో రాజమహాలుకుఁ దెప్పించెనా! కావచ్చును; తాజమందిరములందుఁ గాక యిట్టి విలువగలవస్తువు లేవట నుండును? కాని, సుబా కాశీయధ్యక్షున నోడిపోయె ననియు, తాను మృతపాత్రయై కేత్రహస్తములం బడెననియు నతనికిఁ గొంచెము కొంచెముగా జ్ఞప్తి యుండెను. శత్రువులు తుద కాతనిని శూలారోపకున కప్పగించుటకేనా యిట్లు శుశ్రూష చేయుచున్నారో? నరేంద్రుఁడు కొంచెమయినను నిర్ణయింపఁ జాలకుండెను.

రాత్రి రెండుజాములవేళ నరేంద్రనాథుఁ డేనుఁగు దంతపుఁ బీతమునఁ గూర్చుండి యుండెను; ఎదుట నొక దీపము వెలుగుచుండెను; శరేందుఁడై చెక్కిటఁ జేయి పెట్టుకొని మిక్కిలి చింతామగ్నుడై యుండెను.

చింతా మాత్రము విచ్చిన్నమై, యతఁ డొకసారి మొగమెత్తి, యెదుట చూడఁగా నతని కేమేశనఁబడెను! జలేఖా సమృద్ధియున నిశ్శబ్దముగా నిలచి యుండెను. ఆమె ముఖమున వెదవులును పాలి యుండెను, కేశపాశము చెదరి యుండెను; వివర్ణ వదనయై యామె కన్నుల నీరు నింపుచుండెను. నరేంద్రుఁడామెను జూచి, విస్మయించె, “రమణీ, మోర పో” నేనెఱుంగను. మీయభిప్రాయ మేమో

[౨౦ అ]

స్పష్టముగాఁ దెలుపుఁడు!” అని అడిగెను.

జలేఖా బతులు చెప్పక మెల్లఁగా రొక బాష్పకణము విడిచెను.

“మిమ్ము జూడఁగా నేదో యాపదయో భయమో అడన్తి గుయిన్లు తోచుచున్నది. స్పష్టముగాఁ బలుకుఁగు; శరేందువట మహాయముండెనేని ప్రయాత్నము చేయ,” అని నరేంద్రుఁడు పునః పునః పేసె.

అప్పటికిని జలేఖా మాటలాడక, నిశ్శబ్దముగా కన్నీరు విడిచి, మెల మెల్లన వెడలిపోయెను.

నరేంద్రుఁడచ్చెరు నొందెను. రాత్రివేళ రిక్తకస్తికముగా నామె కాన్పించుట కర్థము నించుకయు గ్రహింపలేక, యేదో భూర విపత్తు సమీపించె నని తలచెను. చెక్కిటఁ జేయి పెట్టుకొని నరేంద్రుఁడు విచారమున మునిగి యెన్నో యాపాయముల నాశంకించుచుండెను.

చప్పున గృహములొని పప మారపోయెను. ఆచీకటిలో నొక కొఱ్ఱవాఁడు వచ్చి, తన వెంట రావలయునని నరేంద్రునకుఁ దెలిపెను. నరేంద్రుఁడు భయముతో నాతని వెంటఁ జనెను. ఇరువురు నిశ్శబ్దముగా నెన్ని గృహములు, ఎన్ని యావరణములు దాటి పోయి రో చెప్పఁ జాలము. నరేందుఁడు రాజమహాలులోని ప్రాసాదమును జూచి యుండెను, కాని యిట్టిదాని నెన్నఁడు జూడలేదు. కొన్ని చోటుల పూటిక శిలా నిర్మితములైన మందిరములలో నుగంధ నుందర దివ్యముల ప్రకాశించుచుండెను. చంద్రకాంత శిలా స్తంభముల మీదను వెలుగల శిలలతోను, వెండి బంగారముల తోను చేసిన కట్టడపుఁ బని వర్ణింప నలవికాదు. కొన్ని తావుల పొంగిగఱములందు గుడ్డివెన్నెలలో కేశాహుళులందు జలము నాట్యమాడుచుండెను. నల్లకల్లల నున్న పనోహారోద్యమమందలి రమణీయ వృక్షులతల మీఁదుగా మందమూతము వీలెంచుచుండెను. కొన్ని చోట్ల, ఆరామ వృక్షతలంబులఁ గూరుచుండి

౧౧౭

ఈజ్వల మేధావిలు, జాజ్వల్య మానదేహులు నగు రమణు లొక రిరువురు వీణ వాయించుచునో, లేక నిద్రావస్థయందో యుండిరి. వెలుపల భోజాలు నిశ్చయముగా పచారు చేయుచుండిరి. నడుమ నడుమ మృదుస్వరముతో మారుత మాయింద్రనగరి యందు ప్రవరించు చుండెను. తన విపత్తు మఱచి నల్లెండు కనునీను ప్రాసాద, రమ్య హర్ష్య, ప్రాంగ, జూరూములను, ఆహార్య సేవభ్య ధారిణులగు రమణ మణులను జూచి యాశ్చర్యము నొందెను. ఆతడెక్కడ నున్నాడు? ఆ స్థానమేది?

కొన్ని నిమిషముల కతడు సువ్ణ ఖచితో నృత ద్వారము నెదుటికి జేరెను; తి దనేక చాటము లోపలినుండి యున్నట్లు మయ్యెను.

నరేంద్రుడు క్రతస్త దీపాలంకృతి వికాళ భవనముఁ జూచెను. ఆకస్మికముగా చీకటిలో నుండి పెద్ద కాంతిలోనికి గొని పోబడుటచే నతఁడేమియుఁ జూడలేక, దీపకాంతి సహింపఁ జాలక, చేతులతోఁ గన్నులు మూసికొనెను. ఇంతలో, బహురమణీ కంఠ వినిర్గత హాస్య ధ్వని 'పాసాదము' నిండెను.

జీవితకాలములో నరేంద్రుఁ డెన్నఁడు నింక వింత నొందలేదు. తా నెచ్చటికి వచ్చెనో, ఈ జరుగునది స్వప్నమే, లేక ప్రాపంచిక చర్యయో, లేక యింద్రజాలకా! నరేంద్రుడు మరల కన్నులు తెఱచెను. కృమ్యుల జాజ్వల్య మాన తేజః పుంజమున నాతని సేత్రములు మిఱు మిట్లు గొలుప, నీరు గ్రమ్మెను. మరల చేతులతో కన్నులు మూసికొనఁగా తిరుగ బహు రమణీకంఠ వినిర్గత హాస్య ధ్వనిచే ప్రాసాదము శబ్దాయమాన మయ్యెను.

కొంచెము సేపటికి నరేంద్రుడు చూడఁ గల్గినపుడు కనఁబడినవానిచే నతని విస్మయము పది రెట్లు పెచ్చెను. చంద్రకాంత శిలలతో గట్టిన గొప్ప భవనములొని కతడు కొనిపోబఁడెను. ఉన్నత స్తంభములపై నున్న లోపలి కప్పనను, కంబముల మీఁదను ఉన్న చిత్రపుఁబని నాతఁ డెన్నడును జూడలేదు. ఒక కంబమునుండి యింకొక స్తంభము మీదికి పున్న మాలికలు వ్రేలాడు చుండెను; క్రింద పూవులు రాశిభూతమై యుండెను. యువతీ కంఠము

లందు పూదండలు వ్రేలాడుచు పరిమళమును మందిరమున వెదఁ జల్లెనుండెను. ఇంటికప్పు నుండియు, స్తంభములనుండియు, ప్రసూన పత్ర రాశి మధ్యమునుండియు ఆనేక సుగంధ దీపిక లాసుందగ నుందిరమును లంఘితము, సువాసితమును జేయు చుండెను. రెఖా కారముగా నెందరో నుందరాంగులు నిలిచి యుండిరి. ఆరేఖనడుమ ప్రవీణ ప్రభా ప్రతిస్పర్ధియగు రత్న సింహాసనముపై వారల రాణి యుపవిష్టయై యుండెను. ఇది స్వప్నమా? లేక యింద్రజాలమా? ఆలిఫ్ లైలా అను పుస్తకమున అబుల్ హాక అను నొక దర్శిఁడు ఒక నాఁడు నిద్రలేచి. తాను బాద్షాదు ఖలిఫ్ అయినట్లు చూచిన కథను నరేంద్రుడు వదిలి యుండెను. నరేంద్రుని స్వప్న మంతకఁ బెను ఆశ్చర్యకరము; ఆకస్మికముగా తాను దైవతో దాగ్ధనమున నచ్చరలచే పరివేష్టితఁ డయినట్లు లాతఁడు విలీకించెను!

నరేంద్రుఁ డాయచ్చరలు కాక, స్త్రీలవంకఁ జూచెను. వారు నిశ్శబ్దముగా నిలిచి యుండి, తమతమ తోములపై చేతులు పెట్టుకొని, నేలవంకఁ జూచుచు, నిరీవ ప్రతిమలవలె గానఁ బడుచుండిరి. వారి కేశ పాశములనుండి వెలువడు మాణిక్య ప్రభ దీపావళిని పరిహసించుచుండెను; బహు మూల్య వస్త్రము లాకాంతి యందు ఉజ్వల తరము లయ్యెను. వా రెల్లరు రాణి యానతికై వేచి యుండిరి.

ఆరాణి వంకఁ జూచినప్పుడు నరేంద్రుడు నూలుమడుగు లాశ్చర్య మొందెను. ఆమె యౌవనము దాటి పోయినను పడుచుఁ దనపు సౌందర్యము, ఉన్నతభావము ఇంకను వీడలేదు; ప్రథమ యౌవనావేగము, లాలసయు వయస్సుతోవృద్ధి నొందుచున్నట్లు బోధపడెను. ఆమె శరీరము హేడవుగను, ముఖము వెదవులును ఎఱ్ఱగాను ఉండెను; నల్లని కేశపాశమున అమూల్య వజ్రఖండ మొకటి కాంతితోఁగగధగ లాడుచుండెను. సేత్రము లంతకఁ బెను జ్యోతి ర్మయములు; ఆమె మేలిమును గాకాంతిని చఱుగు పెట్ట లేకుండెను. చూడఁగానే ఆ మెల్ల స్త్రీ కాని, అచ్చర కానీ, ఎవ రయినను—అసాధారణ మహిళ యనియు, భూమి

నో స్వర్గమునో శానింపట్ల కవతరింపై నిరియుఁ దోచును.

దీని సంతను విలొకింప నరేంద్రున కవతారము లేకుండెను. శిశువుగా వాద్యములనుండి తా నము బయలుదేరినను; దానితోనూర్వరు యవ తుల కంతధ్యనులు సమ్యేశన మొందెను. అట్టి యపూర్వ సంగీతమును నరేంద్రుఁ డెన్నఁ జెన లేదు. అతని శరీరము పులకరించెను. నిశ్చేష్టఁడై యతఁడు గానము నాకర్షింప సాగెను, ఆసంగీతము క్రమ క్రమముగా పాచ్చి ప్రాసా దమును దాటి ఆ కాళమున వ్యాపింపఁ జొచ్చెను. గగన సంచారులగు నీదృష్టాంతపు లాగానమునకు సహకారులై నూరు మనుషులు వృద్ధి చేయుచు న్నుట్లు తోఁచెను. నరల గీతము క్రమముగా నుండి భూతిమై లీనమై పోయెను, పాసాద ము తిరుగ నిశ్శబ్దమయ్యెను. ఇవిధముగా గీత ధ్వని మూడు పర్యాయములు కర్ణగోచరమై తుదకు లీన మాయెను.

అంతట రాణి శుభ్రవర్ణులఁది పనా ఘోషము చేయుఁగా ఆమందిరమున నొకప్రక్క ఎఱ్ఱని తెలు జానెను. నరేంద్రునకు భయము కలుగు నట్లు రెండవ ప్రక్కన కుతారములు పట్టుకొని, రక్తాంబరధారులు, కృష్ణ దేహులు నగు నలు గురు కొఙ్జాలు నిలువఁబడి యుండిరి. రాణి మరల పదాఘాతము చేయుటచే వారిలో ము ఖ్యుఁడొక్కఁడు సింహాసనము దిగ్గజుతు వచ్చి నిలచెను. అతఁడు ముహూర్త ! నరేంద్రుని నాడులందు రక్తమింకి పోయెను.

మహూర్త మృదుస్వరమున రాణితో కొంత సేపు మాటలాడుచుండెను; వానివాక్యములు నరేంద్రునకు వివరబడలేదు; కాని మాటలాడు నపుడు నడుమనడుమ ముహూర్త నరేంద్రునివంక ప్రేమపెట్టి చూపుచు, పండ్లు కొలుకుచు, కన్ను లెఱ్ఱచేసికొని, రాణి ను తేజింపఁ జేయుచున్నట్లుండెను. మహూర్తమాటలు తెలియకపోయి నను అంగభంగిని జూడ నరేంద్రునకు వెఱుపు కలిగెను; ఈక్రొత్తదేశమున శూలారోపకునిచే మృతినొంద వలసియుండునని దుఃఖముకలిగెను.

రాణి మరల పదాఘాతము చేసెను. తోడనే రెండవ దిక్కునుండి పచ్చని తెలు వడెను. హరి ద్రాంబరధారులు అగు పరిచారికలు నలుగురు నిలువఁబడి యుండిరి. రెండవసారి కాలితో

తన్నుటచే ఆ పరిచారిక లొక క్రైదీని రాణి సహాపమునకుఁ బట్టుకొని వచ్చిరి. ఆమె జలేఖా. నరేంద్రుఁ డాశ్చర్యపడెను.

జలేఖా యేమి పలికనో నరేంద్రునకు వివర బడ లేదు; కాని యామె యాకారమును జూచి రాణి నామె ప్రార్థించుచు, కన్నీటితో రాణి పాదములవై బడినట్లు తెలిసికొనెను.

మాటిమాటికి రాణి నరేంద్రునివంకఁ జూచు చుండెను నరేంద్రుని దేహకాంతి సహజముగ పచ్చనిది, నేత్రములు తేనెవంతములు, లలాట మున్నతము, ముఖము పరాక్రమనూచకము. తిరుణుఁడు, నుందరుఁడు, సాహసియునగు నరేంద్రునిదేను నామె మాటిమాటికిఁ జూచు చుండెను.

కొంతసేపు మాడఁజూడ నాతనివేలివై నొక యుగ్రము రాణికిఁగానబడెను. పాపము! నరేంద్రుఁడు రోగపీడితుఁడై యున్నప్పుడు జలేఖా యొకనాఁడు మీలాసార్థ మాయంగుళియ ము నాతనివేలికిఁ బెట్టెను; అప్పుడిండియు నది యతనిచేత నున్నది. ఉంగరమును రాణియు పరిచారికలును గుర్తించిరి, అంతట క్రోధముచే రాణి నుందరవదన మెఱ్ఱవాచెను, నేత్రముల చుండి విస్ఫులింగములు రాలెను.

విచారణ ముగిసెను. రాణి కఠినముగా నెట్లా దేఖించెను: “ఈ హాపాత్యురాలిని శూలారోపణ చేయింపుము; కాపురుష ఏనుఁగు పాదములక్రంద వేయుము!”

తల్లాలన నొక్కసారిగా దీపముల నిర్మయ నాతిపోయెను. చీడకటిలో నిశ్శబ్దముగా కొఙ్జాలు నరేంద్రుని త్రాగిటితో బంధింపసాగిరి.

అంధకారమున నెవ్వరో నరేంద్రుని నొటికడ నొకపాత్రను బట్టిరి. అతఁడు విస్మయోద్వేగ ములచే తృసాపీడితుఁ డగుటవలన పాత్రములో ని పొనియమును త్రాగెను. తోడనే తెలివి తప్పెను. అటుపిమ్మట నేమి జరిగనో యతనికి తెలియదు. ఆచీకటిలో నెవ్వరో వచ్చి, చేతి తుణుంగరమును దీసికొన్నట్లును, కరుణాస్వరము తో దుఃఖించుచున్నట్లును మాత్ర మాతనికి గోచరించెను. స్వప్న మునను నరేంద్రుఁడు దీపకాలగు జలేఖాను జూచెను.

నరేంద్రునినాగునికి తెలివినచ్చి చూచునప్పటికి నూర్యోదయ మయ్యెను. నీరెండలా నాతడొక

వీధివారు నొకచో పక్క పండుకొని యుండెను. తరుణారుణ కిరణజాల సుతనిశుభమునైబడి సర్వమును తేజోమయ మొనర్చినది. అది యేమట్టణము? వంగదేశరాజధానియగు రాజమహల్ నగరమా యది? నుల్లాక్ గుజా నునుగ్రహించి తన్ను కాశీనండి యిచ్చటికిఁ దెప్పించెనా? గత రాత్రమున నతఁడు నేలపై బంగళాని స్వప్నమున మేడలను అప్పగలను గాంచెనా?

౧౩

నరేంద్రుని యాశ్చర్యమునకు బారము లేకుండెను. ఆ ప్రదేశో సుతఁడెన్నడును జూచినదికాదు. అది పెద్దపుత్రమునలె నుండెను. నడుమ వికాల ప్రాంగణము, దానికినల్పంకల రెండంతస్తుల మేడలచాలు, గ్రతి ప్రకోష్ఠమునం దొకరిద్దఱు మనుష్యులు నుండిరి. వారెల్లరు చాలకాలము పెద్దదనుష్యులు; పాఠశీటలు, ఉత్తరేఖలు, పతాకులు, హిందవులు; అందఱు కర్రకులు. కొత్తగా నగరమునకు వచ్చి యీ సత్రమున జనులు నివసించుచుండురు రాత్రి బాటపారులెల్లరు సుత్రము లొనికి వచ్చినతరువాత తలుపులు మూసి, ప్రాతః కాలమున మరల నింకా ద్వారమును దెఱచితోడనే జనులు రాకపోకలు చేయుచుండురు.

ముసలి పొరసీకపేక్ సాహెబ్బాక డంగణమునఁ గూరుచుండి పొగాకు నమలుచుండెను. నరేంద్రుఁడతని కడఁగి “పేఖీజీ, ఈ పుస్తకము పేరేమి? నేనిచ్చటికి కొత్తగా వచ్చినాను అంతయును నూతనమే,” అని చెప్పెను. “బాబా నేనుగూడ వ్యాపారముమీద నెన్న నే యీనగరమునకు వచ్చినాను; విశేషములు నాకుదెలియవు,” అని పేక్ సాహెబు పలికెను.

“తమకు నాకంటె పెచ్చుగాఁ దెలియును ఈ పుస్తకము సంగతి కొంచెము చెప్పుడు.”

“నిజముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నేనీనగరమెంత మాత్రీ మెఱుంగనఁ జెయినను, ఇది దేగం సాహెబ్బాలసత్రము. పాదుషాగారి పెద్దకూతురు కొత్తిగావచ్చినవారి వీలుకొన మీసత్రమును గట్టిదెసని విన్నాను. నేను సుమర్ కంద్ బుఖారా, సిరాజ్, ఇస్మత్ నే నగరములను జూచినాను; కాని యంతభక్తుని నగరముమాడలేదు.”

“ఈనగరము పేరేమి? బాదుషా యెవ్వరు? బేగము లెవరు?”

చూసలినర్థమందు తీక్షణదృష్టితో నా పడుచు వానిని జూచి, సేవకు నొకనిఁ దిలిచి, “మాడగా ఈకాఫుగు బుద్ధిహీనుఁడవలె నున్నాఁడు. ఈ పిచ్చివానిని తెడలఁగొట్టు! పిచ్చివల్ల ఏమిచేసి పోవునో!” అని యాజ్ఞాపించెను. నరేంద్రుఁడు పాయము లేదని యచ్చటనుండి తొలఁదన పోయెను.

పిమ్మట, పండ్లను విక్రయించుటకయి ధనిక వర్తకుల కడకుఁ బోవుచున్న యొక పతాన్ స్త్రీని జూచి, నరేంద్రుఁ డామె దిగ్గజకుఁ జని, “వీరీ ఈపట్టణము పేరేమి? ఈప్రదేశము నేమంటారు?” అని ప్రశ్నింప నామె యాశ్చర్యపడి, తుణమూత్రము నరేంద్రునివంకఁ జూచి, “కాఫర్, నేను పడుచుదానను గాను; కరీమాగము లాకుటకు వే అొకచోటికి వెళ్ళు. ఈ చక్కని మొగము చూచిన భోగ స్త్రీలు మఱతవచ్చు వయస్సు లేకు!” అని పలికెను నరేంద్రుఁడప్రభుత్వ డెవ్వఁడు.

తరువాత, ఎదుట నిలిచి యున్న యొకరాజపుత్ర సైనికుని నరేంద్రుఁడు చూచెను సేవకుఁ డాతని గుఱ్ఱమునకు మాలీకు చేయుచుండెను. యోధుఁడు సంసిద్ధుడై కాగ్యము శ్చిస్తుముగా ముగింపు వని నేమనునతోఁ జెప్పుచుండెను. నరేంద్రుఁ డాయనతో, “అయ్యా, నేనిచ్చటికి కొత్తగా వచ్చినవాఁడను, ఈస్థానము పేరేమెలియదు. తమ రిచ్చట బహుకాల మున్నట్లు తోచుచున్నది. అనుగ్రహించి, యీపురపు కేషములు కొంచెముగాఁ జెప్పగలరా?” అని యడిగెను. రాజపుత్రుఁడు కొంత తడవు నరేంద్రునివంకఁ జూచి, “బాబూ, నీముఖము పూర్వము చూచినాను, నీవు వంగదేశమునుండి వచ్చితిని కావా? అవును, ఇప్పికవచ్చినదా నీవు నన్నింతలోనే మఱచినావా?” అనెను.

నరేంద్రుఁడు రాజపుత్రుని నిదానించి చూచి, “మఱవలేదు. గజపతిసింగుజీ, మీరు నన్ను కాశీ యుద్ధము తరువాత కఠించినారు. ఈజన్మములో మిమ్ము విస్మరింపఁ జాలను!” అని పలికెను.

ఇరువురీ చాలనేపు సంభాషింపఁ జొచ్చిరి. హిందూస్థాన రాజధానియగు దక్కానగర మిదియని తెలిసికొని నరేంద్రుఁడెప్పుడొందెను. మా

టసై మాటనిఁదగజవతి యిట్లునెను: “నేను జయసింగు మహారాజుగారి సన్నిధిఁగడి కొన్ని కాకితములను దీసికొని జన్మలసింగు మహారాజు గారి సముఖమునకుఁ బోవుచున్నాను. బౌరంగ జేబుతో యాద్రము కయి వారు పుస్తకము ఉజ్జయినికి తెచ్చినారు. యాద్రము కాక పూర్వము నేనచ్చటికిఁ జేరుదునేని కుభ మగును. నీకిప్పుడు యుగవో కావెంట రమ్ము. మహారాజుగారికిఁ గిన్నవించి, అక్షిపదశములూ నీకు ఉద్యోగ మిప్పించెదను.” బంబుపీనుఁడు. అర్థహితుఁడు నగు సత్యద్రు డాప్రస్తావన కంగీకరించెను. పిమ్మట నిర్దురు దష్టానగరమును సందర్శించుటకు బయలుదేరి.

మహా భారతమునందుఁ బేర్కొన్న యింద్ర ప్రస్థ నగర మెచ్చట నుండెనో భారతవృత్తి శేష హిందూ చక్రవర్తి యగు సున్దరరాముని రాజధాని దష్టీ నగర మంటనై యుండెను. ఈ కథా కాలమునకుఁ గొన్ని సంవత్సరములకు ముందు సాహజవంక చక్రవర్తి యిచ్చటనే నూతనముగా రాజధాని సంస్థాపించి, చక్కని ప్రాసాదము మొదలగువానిని, దుర్గమును నిర్మించి, నగరమునకు సాహజవంకబాద్ అని పేరు వెట్టెను. కాని యాపే రెవ్వరు తెలుగరు; నేటికిని దష్టీనామమే విశ్రుతిమై యున్నది, పుధురాయని నాటి నామమే యిప్పటికిని గలదు.

దష్టీకి నొకప్రక్క యమునా నదియు, పక్కిన మాడు వైపులు అర్ధ గోళాకారముగా ప్రాకారమును గలవు. ప్రాకారము మీఁదుగా రాకపోకల కొక మార్గమున్నది. యమునకు ప్రాకారమునకు నడుమగా దష్టీనగర మున్నది. అవనియమునకు తెలుపల నాలుగు పెద్ద పేటలున్నవి; అందుఁ ధనాధ్యులగు ఉయ్యరాచాల యొక్కయు, రాజుల యొక్కయు మేడలు అరచములును చాలదూరము. వలెకుఁ గానఁబడుచుండును. దష్టీ నగరమునకు లోపలను, యమునా నదికి సమీపమునను ప్రావణ ప్రాకార పరివేష్టితమగు దుర్గము చక్రవర్తి యొక్క ప్రాసాదము, అద్వితీయమైన చంద్రకలా నిర్మిత హగ్గములును గలవు.

జవతియు నరెంద్రుఁడు నొకప్రధాన మార్గము వెంట ముగ్ధాభి ముఖముగాఁ జనుచుండిరి నగర మధతరము విందుమించునా నైనుటలతో

నిండియుండెను; అందు ముప్పదివేల సేన విసిం చుచున్నది. పైఠా ముగ్ధులబలులు, సేనకు ల సేనలు నగరమునందు వట్టిగోడల పూరిండ్ల యందు నివసించుచుండిరి; కావున నగర మిట్టి కుటీరములతో నిండియుండెను. భాగ్య ద్రవ్యములను వస్త్రాంగులను వికరియించు దుకాణము లనేకము లానట్టిండై యుటచే సాధారణ ముగాఁ బ్రతి సంవత్సరము వందలలోపది నగము లగుచుండెను. నరెంద్రుఁ డిప్పక్కల నిట్టి కుటీరములను నాయుచుఁ బోవుచుండెను. దుకాణ దారులు పచారి ద్రవ్యములు నికయిం చుచుండిరి. మార్గము జనాక్షిప్తముగా నుండె సామాన్య జేవధాతులగు జనులు చాలరుంది లను నిగు పలుకవై వెళ్ళుచుండిరి. సత్య శ్రేణి గృహస్థులు నిద్రలు నిష్క్రమ ఇటువలెతో గృహాలు నిర్మించి నగరమున కందము దెచ్చి నాను; కాని రెండువంతుల సంవత్సరములకు ముదామాటయే లేదు. అప్పుడు మహాలోకము మేడలయంగున, సామాన్య జనులు కుటీరములంగు నుండెడిని.

పోయి పోయి నరెంద్రుఁడొకఁఘంటాపథము చేరెను. అమాగ్గమున కరుకకల మేడలుండెను. మన్మథదారులు, కాజీలు, ఉయ్యరాచాలు, వర్తకులు, రాజులు, మొదలగు మహజ్జనులు వార్త శ్రేణులగుండి మార్గమును నాయుచుండిరి. నరెంద్రుఁడెట్టిమేడల సెచ్చటఁ జూచలేదు. మేడల పక్కఁ జనుచు నుండు గజపతింగుతో సంభాషింపఁ బోయెను. కొంచెము దూరము పోవు నప్పుటి కిరువురకును మువ్రసిద్ధమగు జామానున జడ ద్యోచరమయ్యెను. అట్టిది భారతవర్షము ననె కాక ప్రపంచమునందెచ్చటను ఉన్నట్లు తోచదు. విస్మితుండై నరెంద్రుఁడు, “మీట గనఁబడు పెద్దవక్షిదు పేరేమి?” అని జవతిసింగు నడిగెను.

“అది జామ్ముమనీదు. ఒక పర్వతము మీఁది భాగమును చదునుచేసి, దానిపై నీకునీదు నిర్మించిరిని వింటిని. దాని రక్తవర్ణముచే కన్నులు మిలుమిట్లు నొంచుచున్నవి. దానిపై తెల్ల రాతితోఁ గట్టిన మాడుగంటాజులున్నవి. పాదుమ దష్టీనగరమున నున్న పుష్పము శ్రుతితుక్తా రమామనీకుకు విచ్చును; ఆ సన్నాహము చూచినచో నెన్నటికి నుండువురారు. దుర్గమునండి

మనీడువాడు నాలుగైదువందలకొది నిపాయా లుబారుతీరి నిలిచియుండురు; వారి తుపాకుల మీఁద చక్కని యొట్టికెండా లెగురుచుండును అయిదాణుగు రాశ్వీకులు త్రోవవేయుచు ముం దు వత్తురు. తరువాత, ఏడుగుమీఁద జాజ్వ ల్యమాన సింహాసమున పాదుషా విచ్చేయును. అటుపిమ్మట ఉమ్మరాహులు, మన్నబదారులు, మంచిదుస్తులతోఁ జనుదెంతురు. అటుతే ఇంట నిలిచియున్న సేమి లాభము? నడుపు దుర్గము లోనికొఁబోయి, రాజభవనులను జూతము, అని గజపతి చెప్పెను.

దురమునండి, యెత్తుగా నున్న యెర్రని ప్రా కారసౌందర్యముచూచి నరేంద్రుని నాధుఁ డాశ్చ ర్యమొందెను. ఆ కాలమున భారతవంశమున కెచ్చిపెట్టుటనుండి వచ్చిన బాటసారులు దహ్మీన గర దుర్గమును పొగిసాదమున తెల్లరాత్రితో గట్టిన మనజిగురు, హర్యష్టులచు విల్లోకించి, యిట్టివి పృథంచమున మఱిలేవని వర్ణించి పోవు చుండెడివారు. దుర్గప్రవేశస్థానమున విస్తీర్ణాం గణము కలదు. దానియందు హిందూరాజు శిబి రముకలదు. ఆరాజు దుర్గద్వారము రక్షించు చుండును. రాత్రులు, ఉమ్మరాహులు నిరంతర మిటునటుపోవుచుండిరి. దుర్గమునండి సేనా యాలు వెలుపలికి రాకపోకలు చేయుచుండిరి. విదేశీయ వణిజులు దుర్గద్వారమునఁ గూడు చుండిరి. వేటకొలది యితరజనులు నదీప్రవా హమునలి నిలునటుఁ బరువెత్తుచుండిరి.

ద్వారదేశమున పాషాణజములు వానిపై మనుష్యాకృతులు ముడెను. నరేంద్రుఁ డుత్సుకుఁ డై యాపృతిమూర్తు లెవనిో యని యడుగ గజ పతి యిట్లనెను: “హిందువులు మీ చెఱుంగరా? వీ రిద్దఱు రాజపుత్రవీరులు. జయములు పట్టు అను వారు ఆకృతులతో యుద్ధమున చిలోడు దుర్గము ను రక్షించుచుండిరి. తరువాత కాషాడ లేనప్పు డు పారతంత్ర్యము నంగీకరింపఁ యుద్ధమున నిహతులయిరి. మూతాత తిలకసింగు ఆయుధము న ప్రాణము లర్పించెను. వాతొడి లేజనింగారి వలన ఆవృత్తాంతము చిన్న తనమున వీనుచుండెడి వాడను. పత్తు తల్లియు భార్యయు వీరాంగనలు, వారుకూడ యుద్ధమున పరాక్రమము చూపి న్ను తి నొందిరి. వారి యశోజ్ఞాపకార్థము అక్షర పాదుషా ఘోషిగృహముల నివటస్థాపించెను.”

(గర్వముతో) “కాని రాజపుత్రరాజులక్తి తి చిరిస్తాయిగా నుండుటకు విగ్రహములతో పని లేదు పరాక్రమమునకు గౌరవ ముండునంత కా లము రాజపుత్ర హనుము నెవ్వరు మఱచిపోరు. రాజస్థానమున ప్రతిపర్వతశిఖరమందును రాజ పుత్రవీరులక్తి రి అంకితమై యున్నది; పారతవర్త మునందలి వేగవంత మయిన ప్రతినదీప్రవాహ తరంగములయందు శబ్దాయమాన మగుచున్నది!”

ఘంటాపథమును దాటి యిద్దఱు దుర్గములోఁ జొచ్చిరి. మార్గమున కిరువంకల నున్న మేడలలో రాజనేవకులు తిమతమపనులు చేయుచుండిరి. దుర్గద్వారమును వెలుపల హిందూరాజు రక్షించు చున్నట్లు లోపల మార్గముకడ మన్నబదారులు ఉమ్మరాహులుగుర్గద్వారము నురక్షించుచుండిరి. ఇరువురును దుర్గములో పెద్దపెద్దకారఖానా లు చూచిరి. రాజపరివారమునకుఁ గావలసిన విచిత్రవస్తువు లన్నియు నీకారఖానాలయందే తియారుచేయఁ బడెను. ఒకచోట వట్టుబట్టలు నేయువారు, ఒకచోట స్వర్ణకారులు, ఒకచోట చిత్రీకారులు నుండిరి; జోళ్ళువట్టువారు, ద ర్శిలు, వస్త్రములు నేయువారు నుండిరి. దేశమున నున్న పనివాండ్లు పౌరీతకాలమునుండి నాయం కాలము వఱకును పనులు చేయుచు నెలబేతములు పుచ్చుకొనుచుందురు.

ఈకర్మాగారముల నన్నిటిని దాటి యుభ యులును దుర్గలోనికిఁ బోవసాగిరి. చాలసమృ ద్ధమునుండి, విస్తృతకరములగుననేక హర్మ్య ముల ప్రక్కనుండి చని, వారు తుదకు జగద్వి ఖ్యాతము చంద్రకాంత కిలా నిర్మితమునగు ‘దివాన్ ఖాన్’ ప్రాసాదమును గాంచిరి. దాని లోపలిభాగము నువర్ణమండితమై, సూర్యకాంతి చే ధగధగ లాడుచుండెను. ప్రాసాదమున వజ్ర కాంచన ఖచితంబును సూర్యకాంతి ప్రతిఘాతి యు నగు సింహాసనమున సావాజహాన్ చక్రవర్తి యువవేశించి యుండెను. ఆయన కాంతింభీర ముఖమంకను రోగచిహ్నంకితమై యుండె; ఇం కను సంపూర్ణారోగ్యము కలుగలేదు. దక్షిణ పార్శ్వమున పెద్దకుమారుఁడు దారా సారుచుం డెను. ఆతని ముఖ మంద మయినదే, కాని ముద్రమనీయదర్పము కానఁబడుచుండెను. ఎడమ ప్రక్క పౌత్రుఁడు సుల్తాన్ నులౌమాన్ నిలువఁ జడియుండెను. అతని కిరువదియైదు సంవత్సరము

లుండును; ఉన్నతకాయుండు, ముందరుండ, వెనుకవైపున కొజ్జలు నెమిలియ్యకలచామరములు వీచుచుండిరి. నాలుగువైపుల నున్న కటకటాలు వెండివి. పాని కీవల రాజులు, ఉమ్మరావులు, మన్యోదారులు, దూతలు, సేనాపతులు, భారతవర్షమునందలి ప్రధానపురుషులను ఉచిత వేషభూషణులు గాల్చి, కృతాంజలులై నేలవంకఁ జూచుచు నిలిచియుండిరి. ఎదుటి సునుతలమున జనులు నిండియుండిరి. ధనవంతుఁడు గాని నిర్ధిగిగాని, ఉన్నతుఁడుగాని నీచుఁడుగాని ఎల్లరు నచటికిఁ బోయి పాదుషా దర్శనము చేయుట కధికారము గలను ఆమహర్షప్రాసాదమున యధార్థముగ నిట్లు వ్రాసుబడి యుండెను. “ప్రపంచమున స్వర్గ ముండు నేని ఇది స్వర్గము, ఇది స్వర్గము, ఇది స్వర్గము !”

పాదుషా యెదుట మొదట అరబ్బీగుఱ్ఱములు తరువాత గొప్పయేనుగులు ప్రదర్శింపఁబడెను. మాతంగములు తుండము లెత్తి బాదుషాకు సలాము చేసి వెదలిపోయెను. పిమ్మట లేల్లి, వృషభములు, నుహిమములు, ఖడ్గమృగములు, పులులు మొదలగు జంతువులు, పీదప వివిధ విహంగములు నొక్కటొక్కటిగా చూపఁబడెను. అనేకయుదములు చూచిన భటులు, సామాన్యసైనికులు చక్రవర్తి సమ్మఖముగాఁ జనిరి, నారల పదభరముచే భూమివణింకెను.

ప్రదర్శనము ముగిసిన తరువాతి బాదుషా దరఖాస్తులు గ్రహింపఁబోయెను. కొద్దివారు గొప్పవారు అందఱు నేతెంచి భారతవర్ష రాజాధిరాజు సన్నిధిని తమతమ కప్టములను విన్నవింపుకొని సాగిరి, ఒకటిరెండు మాటలతో చక్రవర్తి వారిచి కప్టములను తొలగించుచుండెను. పాదుషా యేవిషయమున నేమాట చెప్పినను ప్రధానఉమ్మరావులు ‘కేరామత్, కేరామత్!’ అని ప్రభువును ప్రశంసించుచుండిరి.

రెండుగుంటలలో రాజకార్యములు ముగిసెను. చక్రవర్తి తనకుమారునితోను, ముఖ్యులైన కొందఱు ఉమ్మరావులతోను ‘గోసల్ ఖానా’కు వెళ్లెను. ‘గోసల్ ఖానా’ కాలచేతులు కడుగుకొనుటకే నిర్మింపఁబడలేదు; అచ్చట ప్రధానామాత్యులతో చక్రవర్తి రాజకార్యములను గూర్చి రహస్యాలోచన చేయుచుండును.

‘గోసల్ ఖానా’కు వెనుక ఎత్తయిన యొక

ప్రాకారము నరేంద్రునకుఁ గానఁబడెను. దాని కావల నెన్నోమేడలు కలవు. గజపతి యిట్లు నెను: “ఈగోడకు వెనుక రాజవందిరము, బేగములకు వేర్వేలు మహాలులు నున్నవి; అవి చాల చిత్రముగా నుండునని విన్నాను. ఒక్కొక్క బేగముకు మేడ, నాలుగు వైపుల నుద్దానము, లతాగృహము యందును వేసవికాలమున పగలు గడపుటకు న్యుజ్జాయము లయ్యునాములును, రాత్రి శనినించుటకు రాతికట్టడములును కలవు. కాని, చక్రవర్తితప్ప నితరపురుషుల నేత్రము లాపొందర్యము నెన్నడును జూడలేదు; పురుషుల పాదచిన్న మారమ్యస్థానములం దంతికము కాలేదు.”

కడచిన రాత్రి సంతకులు తలుచున నరేంద్రనాథునకు జ్ఞప్తమైన ప్రాకారములో నున్న బేగముల మహాలుల రామణీయకము తన నేత్రములు పీఠించినట్లును, తన పాదచిన్నము లారమణీయప్రదేశములం దంతిక మయినట్లును అతనికిఁ దోచెను. కాని, గత రాత్రునునందలి విస్మయజనక వృత్తాంతముల నతఁడు గజపతినిం గునకుఁ బ్రకాశము చేయలేదు; తానుగూడ సరిగా గ్రహింపలే మండెను!

౧౪

ఇరువురు దుర్గము వెలువడి, ఇలుపల నున్న వికాలాంగణమును జేరిరి ఆప్రదేశ మప్పటికిని జనాకీర్ణమై యుండెను పెద్దపెద్దవారు కొందఱు మేనాలలోను, కొందఱేతరులనుండిను, కొందఱు గుఱ్ఱములవైనను ఇటునటుఁ జనుచుండిరి. విలువగల నూతన చిత్రకమువుల ననేకులు విక్రయించుచుండిరి; వానిని గొనుటకుఁ గాని, చూచుటకుఁ గాని యనేకులు త్వరితముగా నవచ్చుచుండిరి. కొందఱు సంగీతము పాడుచు, నృత్యముచేయుచు ధనము యాచించుచుండిరి. కొందఱింద్రజాలము చూపుచుండిరి; కొందఱు పాముల నాడించుచుండిరి; కొందఱు సాముదిగ్రకము చెప్పుచుండిరి. గణికల మని చాలుమంది యచటి కరుదెంచి, యెండఁగ నమ జీర్ణవస్త్రములు పట్టి కూరుచుండిరి. ప్రతివానికి నొకప్రక్క యంత్రము రెండవవైపు నొక పుస్తకము నుండెను. చాలమంది వారి సమాప్తమున సుమిగాడుచుండిరి. స్త్రీలునైతము తెల్లబట్టలు గట్టికొని వృగభావముతో నేతెంచి ఒక్కొక్కవైసా యిచ్చి చేయి చూపించుకొనుచుండిరి.

వారినడుమ నరేంద్రుఁ డొకవితఁ జోత్తిపట్టు
ని గాంచెను. అతనికిఁ బదునాలగు సునత్స
రముల కంటె నెక్కువ వయస్సుండెను; ముఖము
కోమలము, మిక్కిలి గౌర వగ్రము, నూర్మతాప
ముచే నెఱ్ఱవాటి యుండెను. కన్నుల, చెక్కి
ళ్ళు, మెడలపై జడలు నేలొడు చుండెను.
జటా భారముచే కొంచెము మాటుపడి యున్న
ను నేత్రములనుండి యగ్ని స్ఫులింగ కాంతి
వెలువచుండెను. శరీర మాపాదమస్తకము
కృష్ణవసనా వృషము. చాల విలువగల చందు
వా పెట్టె యొకటి అతిర దగ్గఱ నాగ్యకాంతి
లోధగధగ లాగుచుండెను. బాలుఁడు తా
ర్తారచేత ముసల్పాడు; ఎవరి దగ్గఱ డబ్బులు
తిసుకొనఁబడగనే చేతులు చూచు చుండెను.

తార్తార బాలుని యాకారము వలలోకించి
యనెను లాతని సమీపమున కేగుచుండిరి.
గజపతియు నరేంద్రుడును వానికడ కరిగిరి.
గజపతి మెడట చేయి చూపి, 'నేటి సా
యంకాలము మేము దట్టి నగరము విడిచి యె
క్కడకుఁ బోవుదమో చెప్పు?' మనెను.

'తార్తారుఁడు గజపతి ముఖమున వస్త్రము
లను పరికిలించి చూచి, 'జన్మంతసింగు మహా
రాజుగారు నన్నదా తీరమునకు వెళ్ళినారు;
మీరు గూడ నచటికిఁ బోవుదురు,' అని చె
ప్పెను.

గజపతి పెద్దపెట్టున నవ్వి, యిట్లనెను: 'స్వంత
సింగు మహా రాజుగారు డొరంగ్ జేబుతో
యందము చేయుటకు వెళ్ళిన సంగతి ఆబాల
వృద్ధు పందలకును దెలియును. నావస్త్రము
లను జూచి నన్ను రాజపుత్రుఁ డని యెల్లరు
చెప్పు గలరు. ఇంతకంటె నెక్కువ సంగతు
లు చెప్పఁ గల విద్య లేదా నీకు?'

తన బాజ్యలక్ష్మమాన నేత్రములను గజపతిపై
తివ్రేచుగా నిల్పి, మస్తకము నాడించి, జటాభా
గము వెనుకకుఁ ద్రొసి బాలుఁ డిట్లనెను; 'రా
బభ్రత్రా, యింకను జెప్పఁగలను. డొరంగ్
జేబుచే రాజపుత్రులు నిహతు లగుదురు. వడి
గత గుఱ్ఱము నొకదానిని వెదకి యుంచవలెనని
మహారాజుగారితోఁ జెప్పుడు; కానిచో పలా
యమున నుపకార ముండదు. ఏడువేల రాజ
పుత్రులతో ఏడువందల మందికూడ దక్కరరు.
రాజపుత్రా, అయిద్యమున మీకు మరణము

తప్పదు!'' గజపతిసింగు పర్యాయ వంతుఁడు,
సాహసి; కాని తార్తారబాలుని ముఖభంగిని
గంభీర స్వరమును, ఉజ్వల నేత్రములను గమ
నించి తీతకాల ములికిపడెను; తోడనే య
దరి పాటు తొలగెను. అంత నతఁ డత్యంత
గంభీరస్వరమున నిట్లు పలికెను: 'నవ్వుములేదు
భగవంతుఁడు లలాటమున అదే లిఖించినయెడల
మరాహాజుగారి కోసము మృదును కోణిత
మును విడుచుటకంటె రాజపుత్రునకు ఎక్కువ
కార్య మేముండునో నేనెఱుంగను.'

అందఱు కొంచెముతడవు నిశ్శబ్దముగా నుం
డిరి అనంతరము నరేంద్రుఁడు తపహస్తము
చూపి, 'నిజముగా నీకు సామ్రాజ్యము తెలిసిన
పక్షమునఁ గడచినరాత్రి నేనెచ్చట నుంటినో,
యెవరిని జూచితి నో చెప్పు, మాతము!' అనెను.

తార్తారుఁడు చాలనీ పూరవంఁడి, నేలవంకఁ
జూచి, తుదకు నెమ్మదిగా నరేంద్రునితైపునకుఁ
దిగి, 'యువన్, ఒకానొక ముసల్మాన్ నీపీఠియు
రాలు; గడచినరేయి నీవామెను జూచియుం
టవి,' అని చెప్పెను.

గజపతిసింగు నవ్వెను, అందఱు నవ్విరి.
నరేంద్రుఁడు నవ్వలేదు. తార్తారునిమాటల
నాలకించి యులికిపడి, యాశ్చర్యముచే నూర
కుండెను.

ఇంనుకతడవునకు తార్తారుఁడు నరేంద్రు
నొకప్రక్కకుఁ బిలిచి, యిట్లు చెప్పెను.
'యువన్, దహినగరమున నున్న పక్షమున నీకు
చాలవిపత్తుగలను. ఈనగరమును విడిచి నేఁడే
పరుగిడుము. నీన్నేపితునితో నర్మదాతీరము
నకుఁ బోము. ఈపిచ్చివాఁడును అటేపోవును
న్నాడు; అంగీకరింతువేని నీ వెంట పయ్యను.
పిచ్చివాఁడు నీకపకారము చేయఁడు; ఆపదల
నుండి రక్షించుటకు పయిత్నించును.'

నరేంద్రునివాధుఁ డింకను ఆశ్చర్య మొందెను.
ఈబాలుఁడెవ్వఁడు? ఈపిచ్చివాఁడు భూతభవి
వ్యధవ్యర్థమానములను జెప్పుగలఁడా? కడచిన
రాత్రికథ నతఁడు నిజముగా నెఱుంగునా? పిచ్చి
వాఁడే యయినను నరేంద్రుని హితైషి; ఆపదల
నుండి తప్పించినను తప్పించవచ్చును. ఆలోచించి,
వానిని తన దగ్గఱ నుంచికొనుటకు నరేంద్రుని
డంగీకరించెను.

అనాటి సాయంసమయముననే గజపతి.

నరేంద్రుడు, తార్తారబాలుడును దట్టినగరమును విడిచి, నర్మదాభిముఖులై చనిరి.

౧౫

కీ. ౧౬౫౦ వ సంవత్సరము వసంతకాలమున పాచీనోజ్జయిన నగరము, సిప్రానదియు మాతనకారము దాల్చినవి. చంద్రుడుదయించెను; వెన్నెలలో మాపుమేర సిప్రానదికి రెండువైపులను తెల్లనిగుడారములు కావబడుచుండెను. ఒకవైపు జస్వంతసింగు, ఆయన సహయోధ కాశిబాక్ యొక్కయు సేనలు గంద్రీకిలోజ్జల శివరక్షేణియందు విశ్రమించుచుండెను; రెండవతీరమున నొక పర్వతముమీఁద జొరంగజేబు మురారుల మొగలు సైన్యము విడిసియుండెను. నడుమ సిప్రానది కలకల నినాదముతో శిలాశయ్యమీఁదుగాఁ బ్రవహించుచు, రాజపుత్రుల యొక్కయు మొగలులయొక్కయు యుద్ధసన్నాహము చూచి భీతి నొందక నవ్వుచుబోవుచు న్నట్లుండెను. భారతవనమునకు కటిబంధము వంటి వింధ్యపర్వత త్రేణి వెన్నెలలో దూగముగాఁ గానవచ్చుచుండెను. మఱునాఁడు భీషణ యుద్ధము జరుగ నున్నను నేఁడు లోకముంతయు సుషుప్తియందున్నది రక్షకభటుల కేకలు నడుమనడుమ వినబడుచుండెను. సిప్రానదీ తరంగమాలిక కలకల నినాదము చేయుచుండెను. దూరమున నక్కటాఁతలు నదీతూలమునను పర్వత రక్షేణియందును ప్రతిధ్వనితము లగుచుండెను.

నరేంద్రుని డొక గుడారమున నిద్రించుచుండెను, అయినను నానావిధయుద్ధ చింతలుస్వప్నరూపమున నాతని మానసమున మెలగఁ జొచ్చెను. వానితోపాటు వెనకటి వృత్తాంతములు క్లుప్తించుచుండెను. సిప్రానదీ కలకలధ్వని భాగీరథీబద్ధమువలె డోచెను. గంగానమీషమున ఆరావలీచేష్టిత మైన యున్నత హర్ష్యము కానబడెను తీరమున నిసుకలొ బాలురిరువులాటలాడుచుండిరి. బాలిక యొకతె నిలువబడి సంగీతము పాడుచున్నట్లుండెను. ఆ యనురాగ మూర్తిక యెవ్వని? ఆమె యెక్కడిది? భాగీరథీతీరమునందలి ననమున నాయువురు చీకటి నేళ నాటలాడుట సత్యమే; కాని కాలనిష్ఠురగతిచే నాచిత్తువు నశించిపోయినది!

స్వప్నము మార్పునొందెను. భాగీరథీకల్లోలము లేదు; రమణిగీతధ్వని ఈమె! రమణియో? ఆచరయో? వెద్దమేడ లోకపుస్తంభములు బంగారు వెండి రంగుగా నున్నవి; నడుమ నొక యాపరస గానము చేయుచున్నది. అది వివాదగీతము. జలేఖా కన్నీరు విడుచుచు వివాదగీతము పాడుచున్నది. ఆదుగో, జలేఖా నిలవబడి యున్నది; రక్ష విభూషిత కేశపాళముచే వదనను డలమించుక యావృతమైనది; అదిగో, తనీయ బాజ్యల్యమాన న నదస్వయమునుండి బాహుకణము రాలుచున్నది!

స్వప్నము మాటిపోయెను. జలేఖాకారు, తార్తారబాలుడు గీతమును పాడుచున్నాఁడు. ప్రేమించి, ప్రేమకు బదులెఱుంగక, పిచ్చివాఁడై దేశదేశములతిరుగుచున్నవాని గీతమిది గానమునలన నరేంద్రునకునిద్రాభంగమాయెను; అంతఃకరణ పటహటీరముఖండి యావలతు వచ్చెను. లోకము కాంతముగ నుండె; అర్ధరాత్రమున వాయువు మందముగా విచుచుండెను; వెన్నెలలో నశిష్య తక్షిరములు దృగ్గోచర మగుచుండెను. నిర్భాగ్యుడు తార్తారబాలుడు డేరా వాకిటఁ గూరుచుండి, యుచ్చైస్వరమున పాడుచుండెను. సప్తస్వరమిళితమైన యాగానము వాల్చునీకమై, యాకాశము నధిరోహించి, నల్వంకల వ్యాపించుచుండెను.

నరేంద్రుడు ప్రాశునయనుండె బాలునికేలు పట్టుకొని, కన్నీరు దుడుచుకొని, యిట్లనెను: “నీవు నిజముగా ప్రేమ తనే పిచ్చివాడవయితివా? నీహృదయమున నేనయిన నిండు దుఃఖమున్నదా? ఉన్నచో నాకు జెప్పము; నేను నీ కష్టమును పంచుకొందును. మదమ్మ విప్పి అన్ని సంగతులు నాయెదుట జెప్పుము.”

బాలుడు తడకదృష్టితో నరేంద్రునివైపు చూడసాగెను; కఠిరము కంప మొందఁ జొచ్చెను కొంచెమునేపటి కతఁడు హృదయోద్వేగము నడచుకొని, కరుణాస్వరమున మెల్లగా నిట్లు పలికెను: “తమింపుఁడు, నేను వెట్టివాడను; నోటి కివచ్చినదెల్ల పాడుచుందును.” నరేంద్రుఁడ నేక ప్రబోధవాక్యముల సువయోగించి, మాటిమాటికాతని దుఃఖకారణమును, అంత చిన్నతనమున నీ ఫలి రగుటకు హేతువును అడిగెను. బాలుఁ

దు తగిన సమాధానము చెప్పక, “నేను దివా నాను!” అని మాత్రము చెప్పెను.

తెల్లవాణుబామన నరేంద్రుడు సైనికమేషము ధరించి, తన మిత్రులగు గజపతిసింగు డేరాకుం జని చూడగా నతడు సైనికకార్యములు నిర్వహించుచుండెను. ఖడ్గమును, బల్లమును తానే నూలుచుండెను. శస్త్రములు వెండివలె తళతళలాడుచున్న ను గజపతి యింకను పదను పెట్టుచుండెను. చూచి నరేంద్రుడు డచ్చెగవలె, గజపతి శయ్యవైచై చూచెను. అతడు రాత్రి నిద్రింపలేదు—ఆవనియే చేయుచు డెను ఆతని ముఖము పాలిపోయెను, కన్నులు నీలియై పారెను. ఏ? కొన్ని రోజులనుండి చూచుచున్న నరేంద్రుడు గజపతియొక్క మాధుర్యము కొంచెము కొంచెముగా కాగణము గ్రహించగలిగెను. ఉన్నతతార్థారథాలుండ. చేయి చూచినది మొగలు తాను ఉజ్జయినీయుద్ధమున పృథ్వీనందునకు గజపతిసింగు దృఢముగా నమ్మెను; కడచినరేయి నిద్రింపక పురణమునకు సంసిద్ధుడగుచుండఁబోలును!

గజపతిసింగు భీరువని తలపఱచు రాజపుత్రులందఱు సాహసులు; అందులో తేజసింగు పుత్రుడు గజపతిసింగు కంటె నెక్కువసాహసియైవ్వడు లేడు. ఆయునను, మాటునాఁక, చురణము దృఢమని తెలిసినవో భైర్యశాలి హృదయము గూడ చింతారేఖాంకితిగును. దౌఢులు యావన మదోన్మత్తులై, జీవనసఖమున మునిగియుండి, రణోత్సాహముచే ప్రభులవృద్ధులై, జయశఁచే నూరడిగ్లి, మరణించి పోతురు. అట్టి వారికి యుద్ధము సంతోషకరమే. ఆ సేవలు మృతి కొందుచున్నారు, వారుకూడ నెప్పుడో యొకనాఁడు మరణింతురు; అందు విచారమేమి? కాని ‘తీపు మరణము’ అను పీడుగువంటి మాట లాకస్మికముగా హృదయమునఁ దగిలినవో నుత్సాహవితాసము లదు గంటును. ఆకాలపు జనుల కందఱకువలె గజపతిసింగునకు జ్యోతిషమున నమ్మకము మెండు. క్షాపున, మఱియు తిప్పదని గట్టిగా నమ్మి, రేయి నిద్రపోవక యతఁడు చావునకు సంసిద్ధుడయ్యెను. జయుధములు బాగుచేయట కాలయాపనమున కుపాయముగా నరేంద్రుడు వచ్చినంతనే గజపతిసింగు లేచి, యాతనిచేయి పట్టుకొని, మందహాసముతో

“అయుధములు పరిశుభ్రమునవో లేదో యని చూచుచున్నాను,” అని పలికెను.

“నిజముగా మీరు యుద్ధమున పోవుదురా? పిచ్చిసకీరు మాటలు ప్లాపకము చేసికొనుచున్నారా?”

“ఎదులు యుద్ధము పెట్టుకొని రాజపుత్రుడైనను వెనుదిరిగి చూడడు. నాతండ్రి తేజసింగుగారు నా కిట్లు పేర్కొనారు. నరేంద్రా, ఒక్క యుద్ధమున నేను జన్మంతిసింగు మహారాజుగారి కొక యువకరము చేసినాను; వారు సంతోషించి నా కీ ముత్యపుసూము నొసంగినారు. అప్పటినుండి అన్నియుద్ధములలో ఈసూము చేసి కొనుచున్నాను. నేటియుద్ధమున నీవు కుశలముగా నుండువేని మహారాజుగారి కీహారము సమర్పించి, దేశములో నాశుకువు లిద్దఱున్నారనియు, లలితదనియు, ప్రభువుగారు వారియెడ కృపాదృష్టిని ప్రసారింపవలెననియు, విన్నవించుము. బాటకు రథమునానుచు, తిండివలెనే ప్రభువునా నటించున రణరంగము. జీవితము వినువనమధుడగు కాక; ఇంతకంటె నెక్కువకుభువాని తండ్రి తలపోయఁ డనియును మనవి చేయుము!”

నరేంద్రుడు నిశ్చయముగా నుండెను; అతనికి కటివంటి బాష్పకణుల రావెను. గజపతి సేనములు పృథివీమానముగ నిర్బలముగ నుండెను.

చచ్చన దేరిభొంకాఁము వివచ్యెను. బౌరంగ్ జేబు సిప్తానదీని దాటుటకయి యత్నించుచుండెను. గజపతి యుద్ధవేషము దాల్చి, వెలులలికే వచ్చి, చుటుక్కున గుట్టమెక్కి, శరవేగమున నదివైపునకు బరుగెత్తెను.

నరేంద్రుడు బంటికిఁ జనుదెంచి, యుద్ధరంగాభిముఖముగాఁ జనెను.

౧౭

బౌరంగ్ జేబు ముఠచే శిథిలము చేర్చి, మురారుకోసము చేచియుండెను. రెండుమూడు రోజులయిననువాత మురారు తననీనతో బౌరంగ్ జేబును గలిగెను. ఈరెండుమూడు రోజులలో జన్మంతిసింగు బౌరంగ్ జేబు - నాకృమించిన పక్షమున నాతఁడొడిపోయెడివాడే. బౌరంగ్ జేబునకు కొద్దిసేన్యమే యుండెనని తెలియకుండుటచే జన్మంతిసింగు యుద్ధము నుపయోగప

లేదని కొందఱు. చరిత్రకారు లనుచున్నారు; ఉదాహరణయందు తగు రాజపుత్రసేనాని యొక్క సంగతి నెఱిగియు, అట్లు సేనతో యుద్ధము చేయుట ధర్మము కాదని యూర. తిప్పణు మఱి కొందఱు చెప్పుదురు.

నేడేను సోదరు లిరువురు కలిసివారు. తేపు యుద్ధము జరుగును, అని జయజయ ధ్వనితో శిబిరము నిండిపోయెను. పట్టపస్త్రానింకయు, దీప్తశేషి మండితము నగు పటపటించున సహో యుద్ధిద్దఱు భోజనమునకుఁ గూరుచుండి. లోకమును మోహింపఁజేయు నాటకశైలు, పాటకశైలు స్వతఃగీతాదులతో పాదుపాదుమారుల మానసములను సంతోషపెట్టుచుండిరి. మురారు ఫాలమున్నతము, వక్షము విశాలము, ఆకారము పరాక్రమ నూచకము, హృదయము నిష్కపటము; బౌరంగి జేబు లలాటము కుంచితము, దృష్టి తీక్షణము, మానసము స్వదా బహుచింతా సంతులము; అయినను, బౌరంగి జేబు ఎంతసరళముగా, ఎంతమనోహరముగా మందహాసము చేయుచున్నాడు! ఎంత గౌరవప్రార్థకముగా మురారుతో సంభాషించుచుండెను. అన్నగారిని జూడ నానందము పట్టలాల కున్నట్లును, అన్నగారి పని సాధించుటకంటె లోకమున నతనికి నేటికొక యభిప్రాయముగాని, సంతోషముగాని లేనట్లును గానబడుచుండెను.

భోజన మయ్యెను. సేవకులు ఫలములు, మద్యములు దెచ్చిరి. పాటకశైలు యరల గానమారంభించిరి. శిబిర మానందముతో నిండెను. కేశము లందలి మణులతో పాటు కటాక్షములు కలిసి పోవ సాగెను; అలితగానముతో మధురహాసము కలియుఁ జొచ్చెను. మురారు సంపూర్ణముగా ముగ్ధుడయ్యెను. తుదకు, బౌరంగి జేబు సంజ్ఞచే నట్టునకశైలు వెదలి పోయిరి.

నువ్వుపాత్రములో మద్యము పోసి బౌరంగి జేబు మురారుచేతి కిచ్చి, “కుమారుచే మిమ్ము సంతుష్టిపఱచితిని; నేడు నాజీవితముసాధక మయినది!” అని పలికెను.

“బౌరంగి జేబ్, నీవంటి నిష్కపట సోదరుడు గౌరవండు. కొంచెము ముంద తీసికొమ్ము!”

“క్షమించుఁడు, నాజీవితమున నుఖవాంఛ లేదని మీ కెఱుంగుదురు. మీవంటి పరాక్రమవ్రాలిని పితృసేవాసమయై సందర్శింపవలెనని కోరిక గలదు. ఇంతకంటె మరేవాంఛయు

లేదు. ఈయుద్ధమును మైగంబరు సఫలముచేయునని సంకుప్తి చిత్తముతో ఫక్షిరు నై మక్కాకు యాత్రచేసెదను,” అని పలిక బౌరంగి జేబు మఱియుక మదిరాపూత్ర మాతని కిచ్చెను.

“మఱి యెవరికోసము ప్రయత్నము చేయుదును? తైమురు సింహాసనము నధిరోపించుటకుఁ దగినవాఁ డెవ్వఁడు? సుజా విలాసపరియుఁడు, భీరువు. సుజా తైమురుసింహాసనమును కలంకము చేయవలసివచ్చెనా! దురభిమాని, మూర్ఖుఁడు, కాపురు దారా తైమురు సింహాసనమును కలంకము చేయవలసివచ్చెనా! అంతకంటె హిందూస్థానము మరల కాపురులకు వశ మగుఁగాక! తైమురు పేగు లేవండఁ బోవుగాక! వీరికోసమునేను యుద్ధము చేయను. ఎవరిసాహస మపారమో, యెవరి యశోరాశభారతమహిమను నిండియున్నదో. ఎవరు మొగలుసామ్రాజ్యమున కాధానులో, ఎవరు మొగలుమంకేటిలకులలో యట్టివారికై యుద్ధము చేయుదును. నేను మీ సన్నిధిని మికితీక నగ్నడింపఁ గోరను; కాని మిమ్ము విల్లోకించి నప్రభు యధాధికముగా మీవి కాలఫాలమున బాదుపాదు యను నక్షరములు కానఁబడినట్లు తోచును. ఇట్టిమహావీరుని కార్యసాధన తీర్పుండ నగుటచే నాజీవితము ధన్యమైనది!” అని యుపన్యసించి బౌరంగి జేబు మరి యొకసారి మవర్ణపాత్రమును మద్యముతో నింపెను.

“బౌరంగి జేబ్, నీవాకృయలకు నేననిశ్చయముగా సంతుష్టుండ నైతిని. రేపు యుద్ధముజరుగును; ప్రైన్యము లన్నియు సిద్ధముగానున్నవా?”

“నేను మూడు నాలుగు రోజులనుండి యుద్ధసన్నద్ధుడనై యుంటిని. కాని, రణనీతియందు నే నింకను పరిపూర్ణత నొందలేదు; ఒంటిగా సాహసము లేదు. మీరు సమీపమున నున్నవో ప్యత్రపాస్యమున భద్రముగా నున్నట్లు తోచును, నాసాహసము ద్విగుణిత మగును!”

అతీక స్త్రోత్రపాత్రములు సత్య మని నమ్మునంతటి యాత్మాభిమాని మురారు; విశేషించి యిప్పుడు మదిరాసేనచే వివేకము గొల్పియును. బౌరంగి జేబు పలికెన ప్రశంసా వాక్యములకు సంకుప్తుడై మురారు ఇట్లు నెను. “భూయా, వీరు కూడ క్రమముగా రణవిద్యుండ మగుదువు. ఇప్పుడు కొన్నిరోజులు నామై నాధీశుడనై యుండుము. నేనో, నేను లోకమున నెవరి

మీదను ఆధారపడను; నాపరాక్రమమును, ఈఖడ్గమును కేవలము నమ్మియుందును!" ఇట్లు పలికి యతఁడు ఒగ్గునుండి కరవాలమును బెట్టి కెను. దీపకాంతిలో ఖడ్గము తళితళిలాడెను. మరల తరవారి కోశమున నుంచు భోవంగా నమిత మదిరా పానముచే దృష్టి యవశమై, కత్తి నేట్రవై బడెను బౌరంగజేబు నవ్వు నాపుకొని, యంతోక గిన్నెఁడు మిద్య మొనఁ గఁగా మురదు దానిని నిశ్చయముగా త్రాగివేసెను.

“భాయీ, ఇంక నెలవు! యుద్ధ తేత్రమున తిరుగ మీదగ్గనము చేసెను,” అని బౌరంగజేబు చెప్పెను.

“పో, బౌరంగజేఫ్, పో! నాకు నీయెడ మిక్కిలి సంతోషము కలిగింది. రా, కాంగలిం చు కొందును!” అని మురదు అతింగనార్థము లేచెను; కాని యధిక వద్యపాఠి యగుటచే నేలవై బడెను.

అంతట బౌరంగజేబు ముఖభంగి మార్చు నొందెను; అన్నగారిని చుందిహాసముతోఁ జూచిన వదనము మాటిపోయెను. ముఖము గాంభీర్యము వహించెను లలాటమున కెండు మూడు రేఖలు కానవచ్చెను. నిశ్శబ్దముగా నతఁడు జేరాలో నిటు నటు నడవఁ జొచ్చెను; నడవ నగు మ తలాలన ఎదుట చేదో పదార్థ మున్నట్లు స్థిర దృష్టితోఁ జూచుచు మరల ఏచారు చేయుచుండెను. ఒక్కొక్కసారి ముఖముఁ దరచోనము కానఁబడెను; ఇంకొకసారి కఠోర భావము ప్రకటనగును, లలాటము కుంచితమగును.

ఒకసారి యతఁడు నిశ్చలముగా నుండి, స్థిర దృష్టితో నొకవంకఁ జూచుచు, అస్ఫుట వాక్కుతో నిటను కొనెను: “ఉజ్జ్వలమణిమయి కిరిటుము, మయూర సింహాసనము, ప్రశస్త భారత వర్ణమును జనకుని దుర్బల హస్తమునుండి స్థిరత మగుచున్నవి. ఎవరు గ్రహించుదు? వారా, భద్రులు! నీకు బలమున్నది, సాహస మున్నది; అయినను నేను దుర్బల హస్తముతో కత్తి పట్టలేదు. త్రోవ విచ్చుము; కానిహో ఖడ్గ హస్తుండనై మార్గము పరిష్కరించెదను. నీవు ఆత్మభ్రమిని, గర్విణి; కాని, నీగుణముల కంటె నీహారకర దర్పము, దృఢతర వీరము దరహాసవదనమున దాగి యుండ వచ్చును.”

మరాఠ్, నీవు పరాక్రమ కాలివి! సింహాసనము వైఁ గూరుచుంటేవా? నూకరము బురదలో వలె నీవు నేలమీద దొరలివా? నేమి? అడవి పందికిని నీకవలె సాహసమున్నది. పశువా తేపు యుద్ధవనఁగా నేడు విలాస విహ్వలఁడవై యుంటి నేమి? అనగర మున్నంతకాలము నీద్వారా నాకార్యము నెరవేర్చి కొందును; తరువాత నిన్ను దూరముగాఁ దన్నివైచెదను. తేపు యుద్ధము; లలాట రేఖ యెట్లున్నదో! పీతృ హస్తమునుండి రాజదండము లాగివేయ నుద్యత్తుండ నైతిని; భ్రాతృ రక్తముతో దేశము మంచివేయ సంసిద్ధుడ నైతిని; భీషణోద్యమ ప్రవృత్తుండ నయితిని; చాలదూరము ముందుకు వచ్చినాను; ఇంక వెనుదిరుగుట కుపాయము లేదు. ఖడ్గ హస్తుండనై కంటకచుయ్యవైన మార్గము పరిష్కరింతును; అనగర మయినహో ఉజ్జ్వలని మొదలు ఆగ్రావఱును మార్గమును మానవరక్తరంజితమును కావించును; ఈహార ప్రతిజ్ఞ చలింపదు. లైమూర్తా తాతా, నీకిరిట ముతోనాలలాటమును శోభిలఁ జేయుదును! కానిహోతేపు నాహృదయ శోణితముతో నీప్రాదీనజలము శోణ మయిపోవును!

౧౭

క్రీ. ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున వైశాఖమాస మందు ఘోరయుద్ధము జరిగెను. మురదు బౌరంగజేబుల సేనలు సేపాగినదిని చాట యెత్తించుచుండెను, కాని అది సులభకార్యము గాదు. సేన నదిని చాటుటకు బౌరంగజేబు చాల నిపుణుడైన యేర్పాటు చేసెను. ఉన్న కస్థానమున ఫిరంగులు నెలకొల్పి, శత్రులరాక నరికట్టుచు, తనసైన్యము నది చాట వలెనని యతఁ డాజ్ఞయిచ్చెను. వైరుల ఫిరంగులుకూడ బారు తీరియుండెను; వారును బౌరంగజేబుభటులను నది చాటకుండఁ జేయుచుండిరి. తుములయుద్ధము చాలవఱకు జరుగ సాగెను జగ్గంతసింగు మహాపరాక్రమముచూపి మొగలుల మార్గమును నిరోధింపఁజొచ్చెను; కాని ఆయనతోడి సేనాపతి కాసింఖాన్ అట్టిప్రయత్నము చేయలేను. అతఁ డౌరంగజేబు ధనమునకు పశుండై తన మందుగుండుసామానులూ దాచుటచే త్వరతోనే అతనిఫిరంగులు నిశ్శబ్దములయ్యెనని యాకాలపుఁ జరిత్రకారులు సందేహించుచున్నారు. ఈయనపట్ల శత్రుల ఫిరంగులయెదు

ట యుద్ధము చేయుట జన్మంతసింగున కసాధ్యమయ్యెను; కాని, ప్రయత్నము చేడినను ఆతిలాకపరాక్రమము చూపి, తైరిమార్గము నిరోధించుచుండెను. అది పర్వతమయప్రదేశము. కావున విరోధులు సులభముగా నదిని దాట లేక పోయిరి. అయినను, సాహసియుగు మారాడు కతిపయనేనా సహితుడై సకల నిరోధముల సత్రిక్రమించి, జయని నాదముతో రైడనతిము చేరిన దానిగాంచి, తక్కిన బలములుకూడ ఆవలియొడ్డు చేరినను. భీరువు కాసింగున్ వెంటనే తన సైన్యముతో పలాయనము చేసెను కాబట్టి, జన్మంతసింగునకు మేలిలేని చిట్క - పంథవించెను. నల్లం

కల రిపులు ముట్టడించినను అద్వితీయ పరాక్రమ కాలియగు రాజపుత్రు సేనాపతి యుద్ధము చేయసాగెను. ఆ యువనేన క్రమక్రమముగా ఊరిం నొచ్చెను, ప్రియానుచరులు నలవంకల నిహతులగుచుండిరి. మొగలుల జయధ్వనముతో భూమ్యాకాశములు వణక సాగెను. చాలసేపు యుద్ధము జరిగిన తరువాత పరాజితుడై జన్మంతసింగు కేవల సుయ్యునంగలమంది భటులతో యుద్ధక్షేత్రము విడిచెను. ఎదువేలమంది రాజపుత్రుల నాడు ఆభయంకర రణభూమియందు పారిజములు విడిచిరి.

(పూర్తికాతడు)

శ కుం త ల లే ఖ

శ్రీ. వీరరాఘవస్వామి

[బాండ్లా భావలో కవీకవి బుధునూడన దత్తు రచించిన విగాంగశా.కావ్యములోని మొదటి స్తంభ కాండము]

వనని చాసిని యగుదాసి పదనములు సలుపుచున్నది రారాజు చరణములకు! నృకతిచంద్రము. మీరెపరిత్యజింప నెవ్వరీవనురాదీ బాలించువాడు?

మతివిహీనత, నాశాప్రచూదమునను అక్కటక్కట! యుష్మత్తనైతి నేను. టింబరెస్టునంటు వానుపుజంబుజూచి దవ్వుటడవిని మారుతధ్యానమువిని నైంధవంబులు రథములు, సారథులుచు కాల్చులము, కింకరులు మెంటగదలిగడువ రత్న భూమితమగు శరీరంబుకడ నాశ్రమమునకు మీర లేయరుగుదెంచుచున్నవారని తలచితిని చులికిపడుదు.

‘చూడుము ప్రియంవదా,

అనసూయ, చూడు

మిన్ని నాశ్మకనేడు పాణిశ్శ్రునకకు తనయగుదాసి జ్ఞప్తికిదగిత నవాహ! కనుడ దేభూలిపర్యే నాక సమువంక, అదిగొకోలా గులగుచీవులలరవినుడు! ఎడతో పురజనులు పాణిశ్శునాజ్ఞ సన్నగొ పోవ వచ్చుచున్నార లిటుకు అరచు సఖులను చిలిచి నే నంటినిట్లు ఆసమోస మొనగట్ట సభయలేక. నఖిప్రియంవద యెచ్చెనిస్త్రబ్ధులుగుచు, ఆలి అనసూయవగచె నిరాశయగుచు.

మందుమీ పాదయుగళికి మొక్కియంత శీఘ్రము నిగుంజవనమును జేరియచట. వ్యగ్రభావముతోడ చికాల్మియిడు సరళవల్లుల వికచపుష్పములుగొచ్చి మధుపర్షుంకృతి పరభృతమధురశ్రుతి

నదరవము శుష్కపర్ణనినాదమువిని
కోటరంబుల శాఖలగూడుచుండి
ముక్కుముక్కునఁ గీలించి మక్కువగను
పీణయ కూజితములఁ బల్కుపాపుర
ములఁ

గాంచియిట్లంకికోపాన కాంత, నేను:
‘ప్రసవయత కుంజమా, యేల
ప్రసవంబు?

నీపరీమళ మాధుర్య మేపుమీఱ
పాఱజల్లించెదేల సమీరుచేటి?
‘ఓవనప్రీయకులపతి, యీవనమూన
ఈనిరానందకాల మందిల్లునేఁడు
సమృద్ధస్వరలహరీ పంసారణంబు
చేయుచున్నా వదేల విశేషమాగను?
మన్మథానుజీవుం డలమాధవుండు,
(మాధవుఁమీఁదఁ ప్రేమను
మన్మథునకు)

ఆశంతుని భృత్యుఁడవైననీవు
పరీభువు నేనప్పుడేల స బగముతోడ
గాన మొనరించుచున్నావు కంఠమెత్తి?

‘భృంగర్పుంకార మిమ్మాడ వివీనదేవి,
దుఃఖనీదుఃఖమునకై మృదుస్వరముఁ
నిట్లుగోదించుచుంటివా యేమి నీవు?
‘హృదిసీరవమిషచే నరణ్యదేవ,
నృమాణి గంభీరరవమున నిందచేయు
చుంటివా? మేను కంపించుచున్నదయ్య
అగ్రహమున శపింతునో యనుభయూహ!

‘వత్రిమా, నీదుసరసభావం బెఱింగి
సూర్తిమై నాటలు దేర్చికొనుచు నిన్ను
మింటికై కొనిపోవు సమీరణుండు;
కాన్పిన వెండినవ్వును కరముదవ్వు
ఎగ్రగొట్టును గాదె ని న్నేవగించి?

ఆటలు నీదాసి విడనాడ నగునె నాథ!
ఆమ్రపదమునఁ గూర్చుండి
యక్షియ్యగము
మూతవడి నాథ మీపదాంభో
రుహములఁ

ద్వారితముగ పొందఁగలనని తలఁచినాను
భ్రాంతివశమన త్రెలియక పాణినాథ!

మీ పదధ్వని విన్నట్లు తోప నంత
నెడద డడనడమనుచుఁగంపించుదొడఁగె
చక్షు లుల్లాసమున వికస్వరము లయ్యె
అంత సారంగి గొట్టి, మహర్షి నొది
తిట్టి తిరిమికి దాని చే దెబ్బకొట్టి.

బిగ్గరగఁ బిచ్చి పల్కితి భృంగపతికి:
‘నూనగుత్త, శిలీముఖ జమ్మటంచు
వచ్చెదవయేని పురుకులేళ్ళకుఁదొసగు
త్వరగ నీదాసి రక్షింప దర్శనంబు.

కాని పిచ్చితి నిరుపయోగముగ నాథ!
ఇంక మధులోభి గోలంబ మీమాఖంబు
నరయఁ బరుగె త్రివచ్చు నేయాసకలిమి?
ఎందునెడ పూవు నెవ రాదరించు వారు!

వందురుచు నాలతామండపాంతరంబు
చేరియుంటిని నాథ యోజించి చూడుఁ
డెచటనో జ్ఞాపకం బున్న సృపవరేణ్య!
తోయజ దళానప్రేమ కౌతూహలమున
నెచటఁ గూర్చిండి యీదురదృష్టరాలు
వాసనో గీతి మీరు సత్వరము వచ్చి
అసమ విరహార్చి నెచట చల్లార్చినారో?
ఎచట నేమేమి యేరితి నెన్నియెన్ని
నలిన దళమూల గొని పానీనానానాథ

‘రాజసాధమునందు భద్రాసనమున

పెల్లు రాజులునుండు రాట్టల్లజ్జాడు
అనిల కులపతి, నాలేఖ న దీపాయి
ఆకృపేగ్రుని పాదాంబుజాళి చూచు!
మనుచు వచియును చుంటి నిగంతరంబు
కృతకరాంజలివై మగత్పతిని బిల్చి.

‘కృష్ణసార మదిష్ట పూర్తికి నేధాత
నిన్నుజూపించె పాణేసు డుగ యెడకు
శ్రీఘ్రుగతి నానులేఖఁ దీసికొని పోయి!
శ్రీధర్మో నిన్నుఁ బెంచెతి తైశివముఁ
అకట కిరహా నేయ్యతి నెచుచు డ
నేడు కృప జీర్ణ జీర్ణుల నిలుప లేవె?
ఁనుచు శూన్యమన నై యనుదినంబు
హానియు గ బిల్చి యూహింప నునుంటి

ఇంక నేవను లేవేమి యెవరి కెవరి
కేవలించితివో విచారి ని చూచుఁ
డోన నేవ్వర, జ్ఞాపక వండు నేమి! [ను
ఆలియననూయ, సఖయప్రియంవదయు
తప్ప నీజనహీన కాంతారమందు
నిట్టిదౌర్భాగ్యురాలి దుఃఖేతి హాస
మకట తెలిసినవారు వేరన్య లెవగు!
వారలిద్దరుచెంతకు వచ్చియున్న
తరినినేనెప్పటల్లు నేత్రములు మూయ
నన్ను వివశగ మాని కన్యలు గ్రహించి
కోపమున మిమ్మునిందించి రొప్పపేంద్ర

అల్పకథ చెప్పుచుంటి శూన్యంపుటెదను
వజ్ర సదృశాపవాదము ధ్వని యొనర్చె
బ్రద్ద లయ్యెను లోని కోపమ్మువలన
నాదుహృదయంబు! పల్కులు నాధ,
రాప్త!

ఏడ్చియేడ్చి భ్రమించితి నింక నెన్ని
స్థలము లుండెనో యాపదేశంబు లెల్ల

ఏతిగ్రుచ్చెంత గాంధర్వకై నవమున
మోస మొనరించివారొ యీ నానీ నట్లు

ఏనికొజాలయమునఁ బ్రసూనశల్ప
నిచ్చి మీ పాదకులను నేవించె దాసి,
ఆయరణ్యపు శయ్యా గృహాన దాని
కేళియూహము మది నద్భవించియుండె,
తా బ నేవించె నాకుంజదామ మెప్పుడు
హననూగ్ నెంచి కనుఁడు ధీమంత మీరు

హానిధీ, యున్న దిదియె నీభావమగుదు?
ఈఘాము పండెనే పేచు వృక్షశాఖ?
తిరిగితిని నిత్యమీగతి దిక్కులేక! [న
భాగ్యమునవృద్ధయును బిశ్వచ్ఛసయునై
గౌతమీతపస్విని ప్రాణకాంత, నాదు
చిత్తము, ద మోబలాన జించు మాడె
ఆమెయే లేకయున్న యధార్థముగను
సర్వనాశన మెప్పుడో జరిగియుండు!
కుసుమరత్నములను గూర్చి

కురులుముడువ

నాసలేదింక దేవ, లేదన్నరునియు!
అక్కిటా, శూన్యమానస నౌట నిట్లు
లేవరికేమి వచించితో యెఱుక లేదు.

వృధచు నిట్టార్చి ధాతుకేపైన దొరలి
అనిశమును చెల్వితప్పి, చేతనము నంద
కనులు తెఱచితి మీసమ్ముఖంబు గంటి
కరములన్నడె చూచిమీచరణయుగము
బట్టుకొన నెంచినితిగాని పడయ లేక
వృధను బొందితి హాహారవమ్ముతోడ
ఎవ్వరేపాపమున నెప్పుడింత మోస
మొర్చియుండిరి ఏయఘంబో విధాత,
యిట్లువృధము చెవికరిబ్రీక్షింపవలెఱు
ఆ విరామప్రదాయిని యైన విద్ర
తావొనంగిన తన స్పృహత్సంగమందు

నేకలలఁ గాంచియుందునో యెఱుగు
 టెట్లు? కనకచుణి ఘట్టితాట్టాలక వ్రజంబు
 దంతఁగిరిత ద్వాధర్మ దంతావళమల
 మధ్యమధ్యస్థభర్త సింహాసనముల
 సూనశయ్యా తలంబులఁ జూచియుందు
 నికృత విద్యాధరాంగనా నివహలైన
 కింకరీ జనులందు సంగీతములను
 బాడువారిని నాట్యులు లాడువారి
 వివిధభూషణములు వేర్చి వేచువారి
 రాట్సుఖాదేయలైన వారలను జూతు.

రత్నములు ముత్యములు

రాశిరాసులుగను

శ్రీదుపురమందుఁబోలె వీక్షించియుండు
 ఆలకించియె యుందు వీణారవంబు
 నందనమున వసంత మానంద సునుచు
 పితరులొ కణ్వులు వచింప నింటి నాధ
 నామనంబు మీసన్ని భావంబునందు
 నందన వనాంతర వసంతమందుఁ బోలె
 బరిమళా మోదమునఁబారవశ్యమొందు
 పొస్తమున దివ్య మణి భూషణాలి

వెలుంగ

రాజదండంబు బట్టి శీరంబు మీఁద
 రాచగొడుగు వెలుంగ భద్రాసనమున
 మీర లాసీను లొట కన్నారఁ జూతు,
 ఆసముద్ర వసుంధర యర్పణముగ,
 దనరుచుండుట చూతుఁ బాదములచెంత
 ఎంత యేడ్తునో మేల్కొని

యెవరికెఱుక?

ధాత్రీయం దెల్ల కలమాన భనములందు
 మగ్నిమమున సంపదను మీరు

మానవేంద్ర ,

నవ సమాను లంచు సిద్ధాసియెఱుగు
 కాని వైభవలోభంబు కలిగి కాదు
 దాసి భావంబుతో భవత్పద యుగంబు
 సేవచేయుచునుండు రాజేంద్రమాళి!
 దీనురాలికిఁ గలకొక్క దేవ, యిదియె
 వనివాసినినై నను వల్కలములు
 దాల్చి ఫలకందముల సంతితంబు దినుచు
 సత్వము కుశాసనంబున నిదుర జెందు
 నాకు రాట్సుఖ భోగముల్ నాధ మేల?
 గగనమున రోహిణి సుధాశుఁ

గలిసియున్న

నుర్వి కుముదిని పూజింపదొక్కొ-!యల్ల
 దాసిగఁగొనుండు మీ రాట్సు దాననన్న!

చిరతరాభాగ్యనేను! త్యజించిపోయె
 నన్ను శైశవమందె నాకన్నతల్లి
 ఏమి పాపఫలంబొకో యెఱుంగ రాను!
 పరుల యన్నంబు గుడుచుచు

బ్రదుకు మంటి

పరులపోషణ మొందుచుఁ బెరుగుచుంటి
 ఇపుడు నవయావనమున పోజేశ, యేల
 నన్నుఁ ద్యజియింప మీచరణాబ్జములకు
 దాసియైన శకుంతల దోస మేమి
 చేసియుండెనో నృమణీ, వచింపరాదె?

ఈవనంబున హాయిగా నీవిహంగి
 తననివాసమ్మునం దుండు తరిని వచ్చి
 వ్యాధవేషంబుతోడ వ్రజాధినాథ
 ఏమిటికి దాని మీరు హింసించినాడు!
 అధికులని వింటి మిమ్ముల రధికులందు
 ఆర్య భూమిని భీమదోర్వీర్యమందు.
 ఖ్యాతి గన్నార, లబలల నబలనైన
 నాసుఖమ్మును నాశం బొనర్చి మీర
 లేయశంబును గైకొందు రోయశస్వి!

జనకు లొకణ్ణు.లే తేర వనికి మరల
నిక్కు డీదాసి. యేతుని చెప్పినలెనా!
ఇప్పుడవనూయ మిమ్ము నిందించేసి
ఆప్రియంవడ మర్చావ లాడె. నేని
నారి కిర్మిరి కేమని వల్లవ లెనా
ఎఱ్ఱుగ డీదాసి మీరే వచింపవలయు
ఈకృతీభూతదేహ మీ కెగురుచున్న
దకట యేమియుఁ దెల్పుకో నానొడవ!

రాజవగరికి వెట్లు చేరంగ నలెనా
ఎట్లు పేగోలగము పోవేళిపవలెనా
కానన నివాసినికి నేఁ ధాన దెలియు?

కాని జలమున మున్నెడి మానవుండు
పట్టుకొన చెంచు ఇని వింటి కరకనైన.
నాకు మీదర్శనం బింకఁ గాకపోనె?
జీవితాశ సాజముగ వర్జితు రెవరు?

బైటా, లోపలా

రవీంద్రనాథ తాకూరు

వివిన కిశోరుడు కలవారిముట్టి బిడ్డ
అందుచేతనే ఖర్చుపెట్ట గలిగినదానిలో
సగమైనా సంపాదించడము అతనికి తెలి
యదు. కాబట్టి అతడు పుట్టినగుంట్లో
చాలాకాలము నివాసము చేయడము
సంభవించలేదు.

అతడు చాలానుకుమారుడు, అంద
గాడు, పడుచువాడు. సంగీతపు నా
ద్యాలు వాయింపడములో గట్టిచెయ్య;
పనిపాటలలో నున్నా; సంసారవిషయా
లలో ఎందుకూ పనికిరాడు; జీవయా
త్రంలో జగన్నాథస్వామిచారి రథమువలె
చలనము తక్కువ! పూర్వపు దర్బారు
ప్పుడు తప్పిపోయినది.

అదృష్ట వశమున, రాజాజీత్త రంజన
బాబు 'స్టేట్ ఆఫ్ వార్డుస్' నుంచి
ఆస్తి స్వాధీనముకాగానాటకసమాజము
ఏర్పాటు చేయడానికి ప్రయత్నము
చేస్తూ, వివినబాబు ముఖలక్షణాలు
చూస్తే, అతనిపాట విని, ఇతరులను సంగీ
తములో తయారు చేసేతక్కిన గ్రహించి

ఆదగములో అతనికి తనదగ్గర ఉద్యోగ
మిచ్చినాడు

ఆగ జి. బి. ఏ. ఆయున కేరూ స్వే
చ్ఛాచారము లేదు. పెద్దవంశములో
పాడైనా వేళకు భోజనము చేసేవాడు,
వేళకు పండుకొనేవాడు. ఇటుచాటి నా
నికి వివినబాబు 'నిహ' నూదిరి అయి
పోయినాడు! రాజు అతని సంగీతము
వింటూ, అతని గీతినాట్యాలు విమర్శి
స్తూ పూడడములో భోజనము చల్లారి
పోతూవుండేది, రాత్రి చాలా పొద్దు
పోతూవుండేది. ఇందియ నిగ్రహము
గలిగిన తన యజమానుని నడవడిలో
ఈ వివినకిశోరుని మీది పెరిచేయ
ఒక్కటే దోషమని దివాంజీ అంటూ
వుండేవాడు.

రాణీ వసంత కుమారి కోపముతో
అన్నది: "దార్శాగ్ర్యపుకోతి నొకదాన్ని
తెచ్చి, పాడయిపోతున్నాను. దాన్ని
దురంగా వేళ్ళగొట్టితే సాకుఉపరి
చేసుకొంటుంది."

పడుచు భార్య అనూయకడుతుంటే రాజు తనలో నవ్వుకొనేవాడు. ఇలా అనుకొనేవాడు: 'తాము ప్రేమించినవానినే స్త్రీలు గ్రహిస్తారు. లోకములో ఆదరించ దగిన మంచివాళ్ళెంత మందో పుంటారనే మాట ఆడవాళ్ళ శాస్త్రము లో వ్రాసి వుండదు. తమ చెవిలో పెళ్ళి మంత్రాలు చదివినవాళ్ళకే అన్ని కారవాలు! భర్తభోజనపు వేళకంటే అరగంట ఆలస్యమయితే స్త్రీలకు చాలా కష్టము. భర్తను ఆశ్రయించిన వానిని వెళ్ళగొట్టితే వానికి పిడిచెడన్నము కూడా దొరకదనే విషయములో వారికి కావలసినంత ఉదాసీనత!' అలోచన లేని స్త్రీల యీపక్షపాతము దూష్య మేకావచ్చును. అయితే, చిత్తరంజన బాబుకు అది ఆట్టే అసంతృప్తికరముగా లేదు. అందుకనే ఆయన వివేక శిరోరుని అప్పుడప్పుడు ఎక్కువగా పొగడుతూ, భార్యను ఉడికిస్తూ వుండేవాడు.

ఈ రాజకీయభేదనము పాపము! వివేక బాబుకు సంతోషదాయకముగా లేదు. అంతఃపురములో తనమీద ఇష్టములేక పోవడముచేత భోజనాదులలో అతనికి మాటిమాటికి ఇబ్బంది కలుగుతూ వుండేది. ధనవంతుల సేవకులు తమయజమానుల అండజేరిన పెద్దమనుష్యులంటే సహజముగా ప్రతికూలముగా వుంటారు; అందులో రాణిగారికోపము తోడు చేసుకొని, సాహసము చెంది, అతనిని బహువిధాల తేలికగా చూచే వాళ్ళు.

రాణిబుకనాడు దాసీదాన్ని చివాట్లుపెట్టి: "నీ కేమీపనిలేదు కాబోలు,

రోజుల్లా ఏమి చేస్తావు?" అన్నది. "రాజుగారి ఆజ్ఞప్రకారం వీవినబాబుగారికినే వచెయ్యడముతోనే రోజంతా గడుస్తూ వున్నది," అన్నది దాసి. "చీ! వివేక బాబు పెద్దనబాబుకాబోలు!" అన్నది. రాణి మరునాటినుంచి దాసీది వివేక బాబు ఎంగిలి ఎత్తేది కాదు. ఎన్ని సార్లో, అతనికి తిన్నగా అన్నము తెచ్చి పెట్టేది కాదు. అలవాటు లేకపోయినా ఎలాగో వివేక బాబు పళ్ళెములు కడుగుకొనేవాడు. ఒక్కొక్క సారి ఉపవాసముకూడా సంభవించేది. అయినప్పటికీ, అటునంటి స్వల్ప విషయాలనుగురించి రాజుతోచెప్పడము అతని కష్టము లేదు. అతడేనా కరుణాపూరితా పోట్లాడి ఆత్మాభిమానము పోగొట్టుకోలేదు. పాప మతనికి ఇంట్లో ఈగలమోత బైట పల్లకీలమోత, అందు!

"రిహార్సల్" అయినచివరకొకనాడును భద్రాహరణ గీతినాట్యముత యారముంది. రాజుగారిమేడ అంగణములో దాన్ని అభినయించారు. రాజు కృష్ణ వేషము వేశాడు, వివేక శిరోరుడు అర్జున వేషము వేశాడు. ఆహా! అర్జునునికంఠము ఎంత సాగునుగా వున్నదో వేషముకూడా అంతసాగునుగా వున్నది. చూచేవారంతా బాగు, బాగు అన్నారు.

రాత్రి పొద్దుపోయిన తర్వాత రాజు వసంతకుమారిని "అభినయ మెలాగున్నది?" అని అడిగినాడు.

"వివేక బాబు అర్జున వేషము చాలా బాగా వున్నది. గొప్పవారి కుండవలసిన ముఖలక్షణాలున్నవి ఆయనకు. కంఠము కూడా దివ్యముగా వున్నది" అన్నది రాణి

“మరి, నాముఖము బాగా లేదుకా బోలు. కంఠముకూడా బాగా లేదనుకుంటాను!” అన్నాడు రాజు.

“మీసంగతి వేరు!” అవి రాణి మళ్ళీ వివేన బాబుసంగతి విస్తరించింది.

ఇంతకంటే చాలా ఎక్కువ మాటలతో రాజుదివరకు వివేన బాబు గుణాలు పోగడినాడు. కాని నేడు రాణినోట ఈమాత్రము ప్రశంస మీ, ఆలోచన లేనివాళ్ళు వివేనను కన్నశక్తికంటే ఎక్కువశక్తిని ఆరోపించి పెద్దచేసినారని కొన్నాడు. వాడిచక్కదన మెంత! వాడికంఠముమాత్ర మెంత! కొంతసేపు కిందటివరకూ తానుకూడా ఆలోచన లేనివాళ్ళలో వాడే. ఇప్పుడు హఠాత్తుగా ఎందుచేతనో వివేచనాశక్తి వికసించింది!

మరునాటినుంచి వివేనబాబుకు ఆహారాదులు సరిగా వహిస్తున్నవి. వసంతకుమారి రాజుతో అన్నది: “వివేనబాబును కచ్చేరిలో నలుగురితో పాటు కూర్చోబెట్టడము అన్యాయము. వెయ్యి చెప్పండి, పూర్వ మతనిస్థితి గొప్పది.”

“అలా” అని రాజు సూక్ష్మముగా తేల్చివేసినాడు.

పిల్లవాని అన్నప్రాశనము జరిగింది అనాడు నాటకము వేయించమని రాణి పట్టుపట్టింది. రాజుసంగతి చెప్పని బెట్టలేదు.

ఒకనాడు తన ఉత్త్రముమీద మురికి పున్నదని దాసీదాన్ని రాజు కోపపడేటప్పటికి, “ఏంచెయ్యను? అమ్మగారి ఆజ్ఞప్రకారం వివేనబాబుగారి పళ్ళెములు కడుగుతూ, వారిసేవ చేస్తూ,

పుండడముతో రోజు గడిచి పోయింది,” అన్నది దాసి.

రాజు మండిపడి, “చీ! వివేనబాబు పెద్దనబాబు కాబోలు, తనపళ్లెములు తాను కడుక్కోలేడుకాబోలు!” అన్నాడు.

వివేనబాబుస్థితి మళ్ళీ చెడ్డది.

రాణి రాజును గట్టిగా నట్టుకొన్నది. సాయంకాలము సంగీతము విమర్శించేటప్పుడు పక్కయింట్లో వరదా చాటున వుండి తాను సంగీతము వింటా నన్నది; వివేనబాబు సంగీతము తనకు చాలా యిష్ట మున్నది.

భోజనానికి, పడకకూ రాజు పూర్వమువలెనే సర్వైయే వేళకు రావడము త్వరలోనే ప్రారంభించినాడు. సంగీతమూ, వాద్యములూ, అన్ని ఆగిపోయినవి.

మధ్యాహ్నము రాజు జమీన్దార్లవహారాలు చూచుకొనేవాడు. ఒకనాడుదయమే రాజు అంతః పురములోకి వెళ్ళి చూచేటప్పటికి రాణి ఏమిటో చదువుతున్నది.

“ఏమిటి చదువు తున్నావు?” అన్నాడు రాజు.

మొట్టమొదట రాణి కొంచెము దిగాలు పడ్డది; తర్వాత అన్నది:

“వివేనబాబుగారి కీర్తనలపుస్తకములోని కీర్తనలు ఒకటిరెండు వల్లస్తున్నాను. హఠాత్తుగా మీకంపెనీ ఎత్తివేయడముచేత సంగీతము వినే ప్రాప్తిలేదు.”

కంపెనీ సమూలముగా నాశము చేయడానికి తాను ఇదివరకెంతో ప్రయత్నము చేసిన సంగతి ఆమె కోపరూ

జ్ఞానకము చేయలేదు.

మరునాడు రాజు విషిన బాబుకు సెల విచ్చినాడు; మరునాటినుంచీ ఆతాకి అన్న మొక్కడ దొంగకుతు దో ఆలోచించలేదు.

విషిన కిశోరుని కొక్కటే విచారము కాదు. ఆతడు రాజుని నిష్కలబ్ధమైన స్నేహము చేసినాడు; జీతిముక్కంటె రాజుస్నేహమే ఎక్కువగా చూచుకొ

వాడు కాని, ఏదోషమువల్ల హఠాత్తు గారాజుకు ప్రేమ ప్రాయందో ఎంత ఆలోచించినా అతనికి తోచలేదు. విషిన బాబు నిట్టూర్పు నిడిచి, తనపాతతంబురాకు గెవిసెనవేసి, స్నేహితులు లేని లోకమునాకి బయలుదేరినాడు. వెళ్ళేటప్పుడు తన జీతములో మిగిలిన రెండు రూపాయలూ రాజుగారి దాసీదానికి బహుమానము చేసినాడు.

చంద్రార్పణము

నితా దీక్షితులు, బి. ఏ., ఎల్. టి.

ప్రలువఁ జలుకుచు గోకులము

మెలుగువెనుక

వచ్చును నాఁడు, తూరుపు పర్వతము నెక్కనున్నాడు వేవేగ మొక్కరండు చేతులను జాచి కలువపూచేడెలార!

రాత్రి సామ్రాజ్య మేలగ రాజవచ్చు స్వచ్ఛ తనవిలాసంబులు ప్రబలె దెసల ప్రసవకామినులార, సౌరభము లూని రంగు, వేరుడు, ఇసుక సరాజనంబు! లెమ్ము వాసంతికా కాలత లెమ్ము రమ్మ లేచిరావమ్మ వారిధిగీచికాంబ!

మెలకువను గాంచినావమ్మకలుచకాంత లేవవే మా సుతికిశోరు లేడిపిల్ల!

శోకికా బాగు చాలు ముస్తాబుసేత! గొంతు సవరించుకొంటివే కోకిలాంబ!

జీవ్యమయంచుకొన్నావె జంకపిల్ల! వెన్నెల పులుగు గజలు వేగగట్టు!

చంద్రభగవాను గూరిచి సంతసమున

ఆడుదముపాడుదమురండు అందరమును!

రావోయి నానాధ రావోయి చంద్ర, రావోయి నాపుణ్యరాశి నాచంద్ర, రావోయి లోకస రక్షక చంద్ర! వచ్చియున్నా మయ్య, భవదీయ దివ్య నామామృతము పానంబు గావించ గానలోకండు వంచు గంతంబులెత్తి పాడుచున్నా మయ్య, పాలించుమయ్య! సృత్యులు సేయుచు నినుఁగూర్చిపాడి హృదయాల నర్పించ నెంచుచున్నామ, భక్తితో మత్తిల్లి పాదాలవద్ద ప్రాలిపోయెద మయ్య, పాలించవయ్య! సేపు మాదిక్కుయ్య నీవె నాధుఁడవు, సేపు లేసది జన్మ నిష్ఠుల మయ్య! రావ్రాయి చల్లనిరాజ రావ్రాయి, ఆలించి పాలించి అంచుకోవయ్య, ఈభక్తు లర్పించు హృదయాలు జేవ!

అమృతాంజనము

తలనొప్పి

వాయువు నొప్పులు

కళ్ళనొప్పులు

బెణుకులు

గాయములు

దగ్గు

చిన్నలు

చిగుము

పుండ్లు

దెబ్బలు

వాపులు

మొదలగు

అన్ని నొప్పులకు దివ్యామృతము.
అమృతాంజనము డి.రో, బా.బా.లు, మదరాసు.

తెలుగు లాజర్నల్

మాసపత్రిక సం॥ చందా రూ. ౪.

ఉద్దేశము: పార్టీలకు స్త్రీ డగ్ల సలహాలేక, కోర్టులలో శివిల్, క్రిమిల్, రేవిన్యూ వివాదాలను నిర్వహించుకొను శక్తినిచ్చుట ఈపత్రికలోనుండు అంశములు (౧) ప్లయింటు, రిటకొప్పేటుమొట్టు అంగుకుపకరించు హైకోర్టు తీర్పులు. (౨) ఆరు హైకోర్టులయొక్కయు, రేవిన్యూ కోర్టువారియొక్కయు, తీర్పులసంగ్రహము. (౩) ప్రతిసంవత్సరము అనుబంధానికివచ్చే ముఖ్యమైన గవర్నమెంటు చట్టములు.

చిరునామా: మేనేజరు, తెలుగు లా జర్నల్ ఆఫీసు,

వార్షికోత్సవము, విజాఖపట్నం జిల్లా.

ప్రకృతి

ఆరోగ్యవిషయమును మాసపత్రిక. సం॥ చందా రూ. ౧-౨-౦.

మందులు, శస్త్రములు అవసరములేకనే సకల శారీరక, మానసిక నొగములను సులభముగను, చౌకగను, సహజముగను విచారించు జేయునట్టి స్వాభావికసాధనములను గురించి విపులముగా దెలుపబడును. తొట్టిన్నానములు చేయువాడి కిది మిక్కిలి యుపయుక్తమైనది.

చిరునామా:— మేనేజరు, “ప్రకృతి” ఆఫీసు, బెజవాడ.

తెలుగు

మాసపత్రిక. ఇందూలో ప్రాచీనాంధ్రము, వర్తమానాంధ్రము, భాషా సారస్వతము—వీటి నిచారణలు ఉంటవి. భాషాతత్వము తెలిసికొన గోరేవారు ముఖ్యముగా చదువదగినది. రాయల్ నైజా, పెద్దతచ్చు, పత్రికసంచికలో 3౨ పుటలు సంవత్సరపు చందా రూ. ౪; వర్తమానాంధ్రభాషా ప్రవర్తకసమాజములో చేరే వారికి రూ. 3. ప్రారంభము సెప్టెంబరు ౧౯౧౯.

చిరునామా: రావుసాహెబు, గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు బి. ఏ.,
'తెలుగు' సంపాదకులు, పల్లకిమిడి, గంజాంజిల్లా.

సాహిత్య

ఇంగ్లీషు—తెలుగు మాసపత్రిక. కేవలము సాహిత్య చరిత్రాదివిమర్శలకే పరిమితమైనది. విద్యార్థులకు పోటీపరీక్షావిషయములు అంధ్ర అంగ్ల గీర్వాణగ్రంథము లందు పఠనీయములగువాని ఎన్నయించుకొనుటకు ప్రశ్నోత్తరములు పండితుల వాద ప్రతివాదములు, అపూర్వములగు చారిత్రక విషయములు, అంధ్రమునందున్నత విద్యావ్యాపనమునకు తగిన వ్యాఖ్యలును ప్రచురింపబడును. రెండుపుటలు మాత్రము తరుచుగా ఇంగ్లీషు మిగిలినదంతయు అంధ్రమే. సంవత్సరపు చందా రూ. 3

చిరునామా: బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులుగారు ఎం. ఏ.

'సాహిత్య' సంపాదకులు, విజయనగరము.

నవ్యలమూట

ఇది హాస్యరసభరితమైన సచ్చితమాసపత్రిక. ఆనందదాయకముగను, నీతి దాయకముగను ఉండి, స్త్రీలు బాలురుకూడ చదువదగినంత మృదువుగానుండును.

సగ! చందా రూ. ౨-౮-౦; ఆరు నెలలకు రూ. ౧-౪-౦.

చిరునామా: 'నవ్యలమూట' కార్యాలయము,
పార్వతీపురము, విశాఖపట్నంజిల్లా.

చండికా ముద్రాక్షరశాల, గుంటూరు.

అయితే పెళ్ళికొడుకు ఏలావుండో చూతా మనుకొన్నాను. మాయిద్దరికీ మధ్య అడ్డముగా వున్న బట్టలోనుంచి పెళ్ళికొడుకు రూక రేఖలు కనబడతవేమో అని ప్రయత్నముచేసి చూచాను. కొంతసేపటికి లీలగా ఆకారము కనబడ్డది. మరికొంతసేపటికి అడ్డముగా కట్టి నబట్ట చప్పున తీసివేశారు పెళ్ళికొడుకును చూచేటప్పటికి మామేనల్లకొడుకే! నాకు చాలా ఆశ్చర్యము వేసింది నేనింకా నిద్రపోతూ వున్నానేమో అనుకున్నాను. ఇలా అనుకొని ఒక మాటు కళ్ళుతమచుకునే టప్పటికి పెళ్ళికుమారుడు లేచి నాకంతాన మంగళ సూత్రము కట్టినాడు. నాకు నిద్రపట్టక ముందు జరిగిన సంగతులన్నీ జ్ఞప్తికివచ్చినవి.

ఆరాత్రి స్థాలీపాకము చేయించారు. తలవంచుకొని కూర్చున్నంతసేపూ పెళ్ళికొడుకును నఖశిఖపర్యంతము చూస్తూనే వున్నాను. అదివర కున్నట్టు లేరు వారు; పెళ్ళికొడు కయిన దగ్గరనుంచీ ఏమో వింతగా కనబడ్డారు.

మరునాడు మేజువాణి. మేమిద్దరము పూలబంతి లాడినాము. ముత్తైదలు పాటలు పాడినారు. బోగము మేళముకొడపున్నది. నామనస్సు వీటిమీద లేనేలేదు. పెళ్ళికొడుకే నాహృదయమంతా ఆక్రమించుకొన్నాడు.

ఆరాత్రి ఆపోసనము అయిన తర్వాత నేనుపెళ్ళి దొడ్డి అరుగుమీద కూర్చున్నాను. అక్కడయెవ్వరూ లేరు.

ఇంతలోకే ఎవరో నాదగ్గరికి వస్తున్నట్టు తోచింది. తిరిగి చూసేటప్పటికి పెళ్ళికొడుకు నాదగ్గరిగావచ్చి నిలుచున్నాడు! నేను లేవజోయినాను.

‘ఏం, పెళ్ళికొడుకును అయినానా లేదా!’ అని నవ్వుతూ అన్నాడు. సిగ్గు పడి పరుగెత్తినాను.

౪

తర్వాత చాలా కాలమునకు కాపరానికి వెళ్ళినాను. మాఅల్లగారు ఒకనాడు అరిసెలు వండుతూవున్నది. నేనామెదగ్గరగా కూర్చుని తింటున్నాను. ఇంతలోకే మానాడు సావట్లోనుంచి చప్పునవచ్చి నన్నుచూసి, ‘నాకుకూడా అరిసెముక్కలు పెట్టించవూ?’ అన్నాడు.

నేను కూర్చున్న చోటునుంచి వెంటనే లేచాను. చేతిలో అరిసెముక్కకిందపడ్డది. నేనక్కడ నిలవక సావట్లోకి వెళ్ళినాను, వారు నావెంటనే సావట్లోకివచ్చి, ‘బుగ్గలకు న్యూర్రాస్తావాయేమి?’ అన్నాడు.

పెళ్ళినాటి సంగతి జ్ఞాపకమువచ్చి నాకు నాకు చాలా సిగ్గువేసింది. అరిసెలు వండవలసివచ్చినా, తినవలసివచ్చినా ఇప్పటికీ నాకు అపరిమితమైన సిగ్గు! ఇంతలో వారు నాదగ్గరకువచ్చి, ఏమేమో నెమ్మదిగా నాచేతిలో అన్నాడు. ఆమాట లేవీ నాబుర్ర కెక్కలేదు. ఈస్థితిలో మావారి బుగ్గలకు అశ్రియత్వముగా నాచేతిజడ్డు అంటింది!

